

Csengőszó

módszertani
folyóirat tanítóknak

2013

3. szám

CSENGŐSZÓ

módszertani folyóirat

Szerkesztőség:

Főszerkesztő:

Dr. Galgóczi Lászlóné

Szerkesztőség címe:

6723 Szeged, Debreceni u. 3/B

Tel.: (62) 470-101

FAX: (62) 554-666

Kiadó:

MOZAIK KIADÓ

Felelős kiadó: Török Zoltán

Tördelőszerkesztő: Forró Lajos

Borítóterv: Szőke András

A Csengőszóban megjelenő valamennyi cikket szerzői jog védi. Másolásuk bármilyen formában kizárólag a kiadó előzetes írásbeli engedélyével történhet.

TARTALOM

**IRODALMI NEVELÉS –
ANYANYELVI NEVELÉS – KULTÚRA**
Miért időszerű a 100 éve született Weöres Sándor?
Dr. H. Tóth István

Igen, de... Vélemények a hangrendről
Lerchné dr. Egri Zsuzsa

TARSOLYUNKBÓL
A kiejtés szerinti írásmód elvének alapozása
időtartam-gyakorlatokkal
Imre Rubenné dr.

Adatok, időpontok, időtartamok egyeztetése
Takács Csábor

Enci meséi
Bösenbach Erzsébet

KUTATÁSOK TÜKRÉBEN
Az igekötők alakja, jelentése és szerepe
a szókincsben Hattérismeretek és
anyanyelv-pedagógiai javaslatok az igekötők
tanításához II.
Dr. H. Tóth István

Szemléltetve sokkal könnyebb II. rész
A motiváció
Bánné Szikszai Erika

Tanulók és pedagógusok tanulási motivációjáról
– egy felmérés tükrében
Deichlerné Könyves Ildikó

FIGYELMŰKBE AJÁNLOM!
Hajduné Tölgyesi Livia – Kriston-Bordi
Zsuzsanna: Útravaló – Erkölcsstan első
osztályosoknak

Közlési feltételek:

A közlésre szánt kéziratokat gépelve (két példányban), floppy lemezen vagy e-mailen (kattila@mozaik.info.hu) küldjék meg a szerkesztőség címére. A kéziratok lehetőleg ne haladják meg a 8-10 gépelt oldalt (oldalanként 30 sorban 66 leütés). A rajzokat, ábrákat, táblázatokat és fényképeket külön lapon megfelelő szövegezéssel kérjük ellátni. (A szövegrészben pedig zárójelben utaljanak rá.)

Kérjük, hogy a szövegbeli idézetek név- és évszámjelöléssel történjenek, míg a tanulmányok végén a felsorolt irodalom alfabetikus sorrendben készüljön. Kérjük szerzőtársainkat, hogy a kéziratok beküldésével egyidejűleg szíveskedjenek közölni pontos címüket, munkahelyüket és beosztásukat. A cikk megjelenése után a lemezeket visszaküldjük.

IRODALMI NEVELÉS– ANYANYELVI NEVELÉS– KULTÚRA

Dr. H. Tóth István

Miért időszerű a 100 éve született Weöres Sándor?

Előzményül

2013-ban ünnepeljük a 20. századi magyar költészet egyik óriása: **Weöres Sándor** születésének a 100. évfordulóját.

Van-e magyarul verset olvasó, aki ne ismerne ezt a nevet: *Weöres Sándor*, aki ne hallotta volna még: „*Bóbita, Bóbita álmos...*”? Aligha! Csodagyerekként indult – ő a magyar Rimbaud.

1929. IX. 7.

Kedves fiam,

Én is nagyon örültem, hogy megismerkedtem veled. Utálom az atyáskodást, de valami atyai érzés mozdult bennem, mikor átfutottam kézirataidat: az ifjú Rimbaud-ra gondoltam, s látva gazdag jelenedet, mohón vágytam biztosítani jövődet is. Ezért vedlettem át azonnal nevelővé. Hogy mit hoznak a következő évek, az nem tőled és tőlünk függ, hanem attól, ki sorsunkat és kiválasztó mirigyekünk működését irányítják (!). Mindenesetre dolgozz és tanulj sokat. Te, drága csodagyermek, úgy játszol a nyelvünk zongoráján, mint kevesen. Prózai írásaid küldd be. Talán tudok róluk mondani egyet-mást, aminek hasznát veheted. (...) igaz barátsággal szorítom kezéd.

Kosztolányi Dezső

Babits Mihály a „Nyugat”-ban közölte a tizenöt éves fiú verseit, Kodály Zoltán pedig megzenésítette a kamasz Weöres Sándor „Öregek” című költeményét.

Weöres Sándor a 20. század legsokoldalúbb magyar költője. Kenyeres Zoltán ezt írta róla: „(...) minden alakot magára öltött az idők során. Minden alakot, csak egyet nem. A huszadik század alakját. A huszadik század alakját nem vette magára. Ennek a vége felé közeledő századnak, ennek a nagyraüdvöző, öntelt és csodálatosan dicstelen századnak, ennek a handabandázó, megváltást ígérő és háborúkat és nyomorúságot hozó, ennek a víz- és levegőrontó századnak, ennek a népeket és nemzeteket irtó századnak összes ismert és bűnös alakzatát elutasította. Ő, aki a költészet és irodalom, a művelődés és az emberi szellem minden formáját átvette és csillagfénybe vonva fölmutatta, e század formáját nem öltötte fel. (...) Nem olyan volt, mint a huszadik század, hanem olyan, amilyennek e századnak lennie kellett volna.”

Weöres Sándor páratlan tehetségű költő és műfordító, az egyetlen olyan alkotó a magyar irodalomban, akinek a zsenialitását soha senki sem vitatta el, sőt még az ellenfelei is elismeréssel szóltak az ő egyedi stílusáról.

Aki csak töredékesen ismeri Weöres Sándor életművét, tegyük fel, hogy csak a „Magyar etüdök”-et olvasta, tudja betéve, az is megállapíthatja, hogy költőnk ezoterikus és meglehetősen sajátos mítoszvilágú. Még az úgynevezett *töredékei, szösszenetei, négy sorosai, vázlatai*, a megkerülhetetlenül jelentőssé vált *egysoros versei* is elgondolkodtatóak, vitára készítőek, értelmezésre mozgósítóak. Kutatási tapasztalatok bizonyítják, hogy az „Egysoros versek” című Weöres Sándor-alkotásokat, aforisztikus tömörségű mondatokat is hosszan lehet elemezni, a velük összefüggő filozófiai és/vagy ridegen köznapi olvasói élményeket sorjázni, és megállapíthatjuk, hogy talán éppen ez, a megrendítő tömörség a varázsuk. Ki ne ismerné ezeket: *A dal madárrá avat* vagy *Tetteid medre: életed*, ugyanígy *A mindenség a szemedben fészkel és másokat*.

Különös hatásúak az úgynevezett egyszavas Weöres Sándor-versek, ezeket **gondolati költeményeknek** is nevezhetjük, így például a *Tojáséj* vagy a *Liliomszörny*, ugyanígy a *Szélkirály*, avagy az *Álomajtó* is. Ha mélyebben is eltűnődünk ezeken az egyszavasokon, kijelenthetjük, hogy röviden is elmondható az elmondhatatlan, minek róla hosszan vitatkozni. Mégis, újra és újra belevágunk az alkotói titkok felfejtésébe – tegyük is, hiszen mi magunk leszünk gazdagabbá!

Weöres Sándor elmélyült tűnődésre indító *paradoxonjai, meghökkentő szókapcsolatai* mellett az önálló életet élő *egyedi szóösszetételei* is irodalmi remekművek. Legyenek példáink ezek: *Jelenléted messzeség* vagy a *Fehérség elszüllyedt feketeség* és *Az öröm borzalma* mellett a *Bánatszanatórium*, valamint a *Tyúkszemtanú* is, ahogyan lehetne még más is a jellegzetesen Weöres Sándortól való teremtő igazságból.

Érdemes magunk elé helyoznunk az „Erkölc és irodalom” szerzőjének, a magyar irodalom rövid történetét a szokásostól eltérő szemlélettel bemutató Rónay Lászlónak az egyik lényegi megállapítását Weöres Sándor költésze-

téről: „*Rendkívül fontos eleme líraszemléletének a játékosság, mely azonban az ő költői gyakorlatában nem a költemény logikai rétegeit hatja át, hanem a formaválasztás révén sugározta át a művet.*”

Célkitűzésül

Hitathatatlan, hogy **Weöres Sándor írásai** – hoz minden élethelyzetben, legyen az magánéleti, közösségi vagy irodalom- és nyelvpedagógiai, bátran, töretlen lelkesültséggel fordulhatunk vigaszért, **útravalóért, tanácsért**.

A **roppant gazdag életmű** lezárultával a szélesebb rétegű, nem tudós olvasóközönség is bátrabban, esetleg érdeklődőbben nyúl Weöres Sándor írásaihoz, mert felfedezzük „a teljesség felé” vezető költő különös szellemiségét.

Hogy valóban így is legyen, jelen **gyakorlatközpontú írással** ahhoz szeretnék hozzájárulni, hogy **tanítóink, magyartanáraink** a viszonylag közismert verseken túlra is **bátran nyúljanak Weöres Sándor életművébe, életművéhez**, mert érdemes szünes-szüntelenül lapozgatnunk, olvasgatnunk jubilánsunk köteteit.

Különböző, a szerzői joggal összefüggő hatályos rendelkezésekre tekintettel és a „Csengőszó” folyóirat terjedelmére is figyelve, a továbbiakban **Weöres Sándor neve mellett egy-egy alkotásának az a címe lesz olvasható**, amelyik művének a sikeres feldolgozásához szeretnék hozzájárulni vagy irodalompedagógiai szemléletű javaslatokkal, vagy részletesen és egymásra épített feladatokkal, feladatsorokkal.

Bemelegítésül

1. Vegyétek újra kézbe Weöres Sándor „Gyümölcsösár”, „Bóbita”, „Ha a világ rigó lenne” című versköteteit! Olvassátok el ezeket ismét!
2. Gyűjtsetek számotokra különösen érdekes Weöres Sándor-verseket! Mondjátok el a versválasztásotok okait!
3. Keressetek a világháló felhasználásával olyan könyvborítókat, amely kötetekben Weöres Sán-

dor alkotásai találhatóak! Mutassátok be ezeket társaitoknak alkalmi tárlatvezetés keretében!

4. Miért értékesek ezek a *játékversek*? Miért nem helytálló az alábbiakat *gyermekversek*nek nevezni?

a) Weöres Sándor: „Csibe”

b) Weöres Sándor: „Galagonya”

3.

a) Mely Weöres Sándor-verseket zenésítette meg Kodály Zoltán?

b) Mi vonzotta a rendkívül igényes zeneszerzőt Weöres Sándor műveihez?

4. Lengyel Balázs „a szavak átlényegesítése mes-teré”-nek nevezi Weöres Sándort. Vajon miért?

5. Mitől varázsosak, virtuózak a „Magyar etűdök”?

6. Weöres Sándor művészetében gyakoriak a verstördékek, minimálisra szűkülhet a vers, egyetlen szóra vagy mondatra, például:

<i>Szárnyösötét.</i>	<i>Jégfésű.</i>	<i>Tojáséj.</i>
<i>Szélkristály.</i>	<i>Liliomszörny.</i>	<i>Világhaj.</i>
<i>Sugárpohely.</i>	<i>Bimbósütés.</i>	<i>Álomajtó.</i>
<i>Árnyének.</i>		

Szemednek szegzett lándzsák: csillagok.

A dal madárrá avat.

A mindenség a szemedben fészkel.

Hazugság sosincs egyedül.

Tetteid medre: éleled.

Ha lányod szült téged, halhatatlan vagy.

A múlt a jelen alakja; a jövő a jelen illata.

Csak kerete vagy magadnak.

A bolond a saját fejével, a bölcs a te fejeddel ítél rólad.

A por siet. A kő ráér.

Ezeket „egysoros ötletek univerzumá”-nak nevezzük Nagy L. János nyomán.

a) Fogjátok össze, és értelmezzétek a fenti egysorosokat!

b) Válogassatok a nem véletlenül meghökkentő egysorosok (néha mindössze egyszavasok) közül meditálásra, elemzésre! Tárjátok a közösség elé a véleményeteket!

7. Ajándékozzátok meg magatokat „A teljesség felé” című prózavázlatok néhány darabjával! Tűnődjétek az olvasottakon! Olvassátok fel a számotokra legtöbbet mondó részt a környezeteteknek is!

Szembenézésül

Weöres Sándor: Tavaszi virradat

1. Jó, ha tudjátok, hogy 1946-ban az „Elysium” című kötetben jelent meg ez a vers, amely Lengyel Balázs értelmezésében az „ős-virradat” felderengése.

a) Mi a „Tavaszi virradat” versszerző témája? Miért lehetséges többféle értelmezés?

b) Milyennek láttatja a témát a költő?

2. Miféle szerepet kapnak a színek, a hangok a hajnal köszöntésében?

3. Szóljatok a vers idősíkjainak a jellemzőiről!

4. Vegyétek szemügyre ennek a Weöres Sándor-műnek a szóállományát! Ennek a tanulmányozása miben segítette az elemző munkátokat?

5. Értelmezzétek a „Tavaszi virradat” metaforáit! Hogyan járulnak hozzá a virradat-kép érzéketessé tételéhez?

6. Allegóriának tekinthető-e Weöres Sándornak ez a tavaszi költeménye? Vitassátok meg az álláspontotokat!

7. Keressetek! Kutassatok!

a) Határozátok meg ennek a hajnalköszöntőnek a műfaját!

b) A vers melyik részei hozhatóak kapcsolatba ismeretlen szerzőjű dalainkkal? Indokoljátok meg a feltételezéseiteket!

8. Igazoljátok, hogy nemcsak képeiben, hanem zeneiségében is magával ragadó a „Tavaszi virradat”!

9. Mutassatok rá műelemzésben, hogy miért szép ez a Weöres Sándor-féle virradat!

10. Érzékeltessétek a vers felolvasásakor a moduláció eszközeinek helyes alkalmazásával a hajnal felderengését, ébredését!

11. Alkossatok!

- Gyűjtsetek úgynevezett hajnal-, illetőleg tavaszverseket költészetünkéből!
- Hogyan szerkesztenétek ezekből a művekből kötetet? Foglaljatok állást az elképzelések helyessége mellett!
- Miféle illusztrációkról gondoskodnátok? Érveljétek a megoldásokat megvalósulásáért!
- Kiknek ajánlanátok ezt az általatok megtervezett, megalkotott kötetet? Vajon miért?

* * * * *

Weöres Sándor: Derű

1. Jó, ha tudjátok, hogy a cselédsors is osztályrészül jutott Weöres Sándornak. Ekkor, a 20. század második világháborúja után kénytelen volt ezt a helyzetet is elviselni a szülőfalujában betegen, megalázottan élő idős szüleiért. Túrni és lemondani – így formálódott meg, kristályosodott ki világlátása.

Világítsatok rá a „Derű” elolvasása után a vers érzelmi-gondolati közleményének és az előbbi, úgynevezett felvezető szövegnek a kapcsolatára!

2. Hogyan fűződnek együvé az egyes strófák kulcsszavai? *lélek – test – gyerek – kálvária*

3. Elemeztétek a vers pozitív és negatív festésű szóállományát

- a jelentésstruktúrájuk alapján;
- a hangulatuk figyelembe vételével!

Miképpen erősítik ezek a tények, összefüggések a versegész gondolati-érzelmi ívét?

4. Miről tájékoztatja az olvasót a „Derű” arany-metszéspontja?

Egy-egy műalkotás elemzésekor a feltételezett gondolatokat, értelmezéseket az *arany-metszés* és a *szimmetria versbéli érvényesülése* is igazolhatja. Az arany-metszet az egészet úgy osztja részre, hogy a kisebb és a nagyobb rész aránya megegyezik a nagyobb rész és az egész arányával. Az ilyen arányosság mindenkori számértéke: *0,618*. Ha az adott költemény verssorainak a számát az arany-metszet számértéké-

vel megszorozzuk, az eredményül kapott szorzat alapján keressük meg a vonatkozó sort, illetőleg sorpárt, majd figyeljük meg az eredményt a mű egészének jelentése alapján!

5.

- Miért nevezhetjük önironikus műnek Weöres Sándor „Derű” című költeményét?
- Miben érvényesül jelen műalkotásban a groteszkség?

Fejtsétek ki az álláspontokat ezekről a „Derű” című versben is tetten érhető stilisztikai jellemző problémákról!

6. A stílusalakzatok közül melyik kap hangsúlyos szerepet ebben a költeményben? Mutassatok rá az előfordulásai fontosságára!

7. Vitatkozzatok!

- Értelmeztétek a verszárlat lírai képeit!
- Tekintsétek át a „Derű” érzelem- és gondolatvilágát a verszárlat jelentésvilága felől nézve!

8. Bizonyítsatok be, hogy klasszikus közlésformát, jelesül: *szonettet* alkalmazott Weöres Sándor! Vegyétek figyelembe ezeket a tudnivalókat is!

A szonett műfaji és formai problémáival összefüggésben ezeket szokás a legfontosabb tudnivalóknak mondani.

A **szonett** olyan versforma, amely 14 sorból áll, leggyakrabban 4, 4, 3, 3 sorosak a versszakok. A műfaj neve, a *szonett* olaszból fordítva: *rövid dal*, a középkorból származó *versszerkezet*. Magát az *abab abab cdc dcd* rím-képletű formát már a 13. század elején alkalmazták, ám a szonettköltészet igazi nagymestere Francesco Petrarca volt, aki megteremtette a petrarcai szonettet, amelyben jambikus ritmust alkalmazott.

A reneszánsz különös, felszabadító világa idején olyan népszerűvé vált ez a legkötöttebb formavilágú, különböző lírai érzések, gondolatok, eszmék kifejezésére talán a legintenzívebben képes 14 soros szövegtípus, hogy Európaszerte elterjedt, nyilván a kivételes hangzásának is köszönhetően. A magyar költészetben Virág Benedek *hangzatka* névvel illette.

Élnek ma is, a magyar költészetben is a szonettek. A kárpátaljai magyar költőnél, Penckofer Jánosnál a szonettforma pontos alkalmazása figyelhető meg a „Marad a part, a víz...” kötetének a „harsonátlanul” című fejezetében. Ez a fejezet egy *szonettkoszorú*, ugyanis a 14 önálló szonett jelentésfűzérré válik; az elsőt záró 14. sor: „*a félelem magasztosultságába száll*” a második szonett nyitó sora lesz, ennek a 14. sora: „*mikor egy vert sereg négyeli önmagát*” a harmadik szonett felütését adja. A 14. szonett utolsó sorában felhangzik az első szonettnek az első sora: „*kéjesült megszokásból öl hatalmi hang*”. A klasszikus szonettkoszorú mintát úgy adta vissza a „harsonátlanul” költője, hogy a 15. szonettet, a mesterdarabot, vagyis a mesterszonettet az előző 14 darab első-első soraiból építette fel.

9. Fejtsétek ki a meglátásaitokat a verselés és a rímfajták hatásáról is!

10. „*Legnagyobb méltóság a szeretetreméltóság*” – vallotta Weöres Sándor. Tekintsétek át az idézett gondolat jegyében a „Derű”-t, majd rögzítsétek körültekintő műelemzésben a tapasztalataitokat!

11. Tervezzétek meg gondosan ennek a versnek a felolvasását! A hangsúlyok és a szünethelyek kijelölése különös figyelmet igényel.

* * * * *

Weöres Sándor: Hála-áldozat

1. Kiket idéz, kik előtt hajt fejet a versben beszélő?
2. Miért tekint hálával a műben megnevezettekre a költemény lírai hőse?
3. Hogyan fejezi ki az idősíkokat a versben beszélő?
4. Értelmezzétek a verszárlatba foglalt vágyat!
5. Keressetek kapcsolatot a mű címe, témája és formája között! Figyeljete erősen a szonettforma itt érvényesülő szerepére!
6. Foglaljátok összefoglaló műismertetésbe Weöres Sándor „Hála-áldozat” című költeményéről szerzett megfigyeléseiteket, olvasmányél-

ményeiteket egyéni gondolataitokat! Vegyétek figyelembe az alábbi műelemzési eljárást!

- A) Bemutatjuk a mű keletkezésének általunk ismert körülményeit, hátterét.
- B) Kiemeljük
  - a) az alapvető motívumokat,
  - b) a sajátos gondolatokat.
- C) Ismertetjük a műalkotás felépítésének jellemzőit. A részletező elemzésben szólnunk
  - a) a tartalmi és a formai, valamint a nyelvi, továbbá
  - b) az érzelmi, stílári, verstani vonatkozású megfigyeléseinkről.
- D) Összefoglalásul arról írunk, hogy
  - a) miért értékes az olvasó számára az értelmezett mű;
  - b) véleményünk szerint jelentős-e a feldolgozott alkotás;
  - c) miért szép ez az olvasmány.

Ujjgyakorlatok

Talán meglepő, mégis úgy gondolom, hogy az egyén, esetünkben tanítványaink érzelmeinek a gazdagítása mellett az intellektuális és kognitív szférájukat is gyarapíthatjuk bármikor, amikor magunk elé vesszük a „Magyar etűdök” száz kis énekszövegét.

2006-ban jelent meg ez az ajándékkönyv, amelyiket fiatal házasságuk idején kapta Károlyi Amy Weöres Sándortól. A kötet érdekessége, hogy Weöres Sándor írta és rajzolta feleségének, annyiféle tintával, ahányféle színt kapott, ezért is lett olyan tarka, mint a színes tojás. Károlyi Amy nemes egyszerűségű bevezetője erről a legkedvesebb könyvajándékról ekképpen hangzik: „**Azt mondják, a szeretet annál inkább növekszik, mennél inkább osztogatják. Ilyen szeretettel adom olvasói kezdebe ajándéknak ezt a könyvet.**”

Irodalom- és anyanyelv-pedagógiai megfontolások alapján 15 versre hívom fel a tanítók és a magyartanárok figyelmét ebből a száz kis énekszövegből. A feladatok élén álló sorszám és a zá-

rójelben olvasható idézet a „Magyar etűdők” című kötetben lévő helyre és versfelütő sorra utal.

1. (Égi búza-szál: ...)

- A) Tisztázandó a vershelyzet: hajnal, napkelte, reggeli élmény.
- B) Kifejtendő a mikro- és a makrokozmosz, valamint a mélység és a magasság versbeli jelentése, továbbá az egyén, vagyis a versben beszélő és a természet örömtelisége.
- C) Értelmezendők a stílusesszók: a jelzők, a megszemélyesítések, a metonímiák, a felkiáltások.
- D) Elemzendők a szófajok, a mondatszerkezetek, ez utóbbi a 3–4. és a 7–8. sorokban olvasható mondategységek összefüggésére különös tekintettel.
- E) Megbeszélendők az ortográfiai kérdések, így a kötőjeles írásmód, a kettőspont alkalmazása, a megszólítás helyesírása.
- F) Gyakorlandó a felolvasás, például:

1. Olvassátok fel – lehetőleg – egyetlen alap-vevővel a kijelölt példaanyagot!
  - a) Fokozatosan erősödő, majd gyengülő hangerővel olvassatok!
  - b) Figyeljétek mindvégig az ajakműködésekre!
2. Széles szájmozgással olvassátok fel ezt a Weöres Sándor-verset! Mikor lesz szükségetek pótlevegőre? Hol váltotok hangerőt?
3. Készítsétek elő felolvasásra az „Égi búza-szál:...” kezdetű Weöres Sándor-verset! Legyen gondotok felolvasáskor
  - a) az erőteljes, de nem torz ajakmozgásra;
  - b) a könnyed, időben vett alap- és pótlevegőre;
  - c) az érthetően ejtett magán- és mássalhangzókra!

4. (Paripám csodaszép pejko, ...)

- A) Kit tekinthetünk e Weöres Sándor-vers hősnének? Mit tudunk a vers hősről?

B) Igazoljátok, hogy a túlzás meghatározó stílus-eszköz a *Paripám csodaszép pejko*,... kezdetű költeményben!

C) Jelöljétek a rövid és a hosszú szótagokat, majd tapsoljátok a vers ritmusát, ezután olvassátok fel halkán, ritmizálva ezt a művet!

D) Mutassatok rá az *ide, oda, át* szavaknak a *Paripám csodaszép pejko*,... kezdetű költeményben betöltött szerepére!

E) Gyakoroljátok ennek a versnek a felolvasását!

1. Olvassátok fel széles ajakmozgással ezt a szemelvényt! Gazdálkodjatok helyesen az alap- és pótlevegővel!

2. Mielőtt felolvassátok a *Paripám csodaszép pejko*,... kezdetű Weöres Sándor-verset, jelöljétek be

a) a levegővételi helyeket,

b) a szükséges szünetfajtaikat,

c) a megfelelő hanglejtés ívét!

Ügyeljétek arra, hogy erős szájmozgással olvassátok!

3. Alkalmazzátok a természetes beszédritmust, amikor halkán, majd középhangerővel olvassátok ezt a Weöres Sándor-szövegűművet!

10. (Ugrótáncot jókedvemből ...)

A) Miért *táncdal* ez a Weöres Sándor-vers? Figyeljétek a ritmus és a rímfajta verszenét biztosító szerepére!

B) Keressétek meg a térképen azokat a földrajzi neveket, amelyek olvashatóak ebben a költeményben! Hozzatok képeket ezekről a településekről! Miért beszédesek ezek a földrajzi nevek?

C) Értelmezzétek az egyes strófák két-két utolsó verssorát!

D) Mit tudtok a *halandzsaszavakról*? Mi a *halandzsaszavak szerepe* egy-egy költői műben?

E) Gyakoroljátok ennek a versnek a felolvasását!

1. Jelöljétek meg a rövid (U) és a hosszú (-) szótagokat, olvassátok fel ezután

- a) az alap- és a pótlevegővel helyesen gazdálkodva;
  - b) a szótagok időtartamát érzékeltetve;
  - c) természetes, de nem renyhe szájmozgással az *Ugrótáncot...* kezdetű szemelvényt!
2. Olvassátok fel erőteljes tempóvariálással és ritmizálással ezt a Weöres Sándor-szövegművet!
3. Ügyeljetez ezekre az elvárásokra, amikor felolvassátok az *Ugrótáncot...* kezdetű költeményt:
- a) a rövid és a hosszú szótagok természetes ejtése;
  - b) az alap- és a pótlevegővel való helyes gazdálkodás;
  - c) az érthető beszédhangok képzése!

13. (Suhogó jegenyék ...)

- A) Miért nevezhetjük hazavágyódás-versnek a *Suhogó jegenyék ...* kezdetű Weöres Sándor-verset? Mi a feltételes módú igealakoknak a szerepe ebben a költői szövegműben?
- B) Mi a véleményetek: mozgalmas, vagy inkább állókép-jellegű ez a költemény? Bizonyítsátok az állításotok helyességét!
- C) Igazoljátok, hogy folytonos hullámvázása van a *fenn – lenn, közel – távol* térjelölésnek ebben a költői szövegműben!
- D) Gyakoroljátok ennek a versnek a felolvasását!
1. Tervezzétek meg ennek a Weöres Sándor-költeménynek a felolvasását a következők szem előtt tartásával:
    - a) beszédritmus;
    - b) levegővétel;
    - c) ajakmozgás.
  2. Ügyeljetez ezeknek a szempontoknak az érvényesítésére, amikor felolvassátok a *Suhogó jegenyék ...* kezdetű Weöres-verset:
    - a) A szótagok időtartamának érzékeltetése,

- b) A helyes levegővétel,
  - c) A rugalmas szájmozgás.
3. Ejtsétek tisztán, pontosan a beszédhangokat ennek a versnek a felolvasásakor!
4. Emeljétek be a felolvasásotokba az áthajló sorok, azaz az enjambement-ok¹ pontos érvényesítését, mert így megtarthatjátok az 1–2. és a 3–4. sorok sértetlen jelentésvilágát, továbbá így törésmentesen érzékeltethetitek a mű egészének a hangulatát!

14. (Árok mellett ...)

- A) Igaz-e, hogy valóságos lakodalmi hangulatot kelt az *Árok mellett ...* versritmusa? Bizonyítsátok be az állításotok helyességét!
- B) Mit jelentenek az *üszkös* és a *kikorhadt* szavak, valamint a *felhő-cápa* és a *menyryei cápa* kifejezések?
- C) Valóban a *legénykedés – féltés-óvás* verse az *Árok mellett ...* kezdetű Weöres-mű?
- D) Miért érdekesez az „*úszik az egeken át, / űzi a hegyeken át*” verssorok?
- E) Mit kell tudnunk a *kikorhadt, egyszer, föl ne mássz* szavak helyesírásáról?
- F) Gyakoroljátok ennek a versnek a felolvasását!
1. Úgy olvassátok fel az *Árok mellett ...* kezdetű Weöres-verset, hogy mind a magán-, mind a mássalhangzókat tisztán, érthetően ejtsétek! Ügyeljetez a beszédhangok időtartamára!
  2. Tervezzétek meg a Weöres Sándor-vers felolvasását a következők figyelembe vételével:
    - a) a beszédhangok időtartama;
    - b) a rövid és a hosszú szótagok helyes ejtése;
    - c) a levegővételi helyek kijelölése.

¹ A francia *enjambement* (kiejtve: *anzsambman*) magyarul az *átlépés, áthajlás, átkötés* jelentésben fordul elő. Ez a lényegében a poétikából ismert jelenség akkor fordul elő, amikor az egyik verssorban kezdődő mondat tovább folytatódik a következő sorban, esetleg sorokban. Ezzel a megoldással a költemény nyelvi és zenei tagolása eltér a megszokottól, így különössé, a szokatlansága által hatásosabbá válhat / válik a lírai szövegmű.

3. Hol szükséges a főhangsúly, hol a mellékhangsúly? Ejtsétek pontosan a beszédhangokat az *Árok mellett ...* kezdetű Weöres-vers felolvasása közben!
4. Olvassátok fel ezt a Weöres Sándor-szövegművet az alábbiakra tekintettel:
- a) a gyakorolt hangsúlyjelek alkalmazására;
  - b) a szünettartásra;
  - c) a levegővételi helyek kijelölésére;
  - d) a beszédhangok szabályos időtartamára;
  - e) természetes, de nem renyhe ajakmozgásra.

25. (*Pettyes Kata, bontsd ki ...*)

- A) Kiknek szánjátok ezt a Weöres Sándor-verset? Indokoljátok meg a válaszotokat!
- B) Mi biztosítja a végtelenség-érzetet a Pettyes Katáról szóló Weöres-versben?
- C) Melyek a kulcsszavak a *Pettyes Kata, bontsd ki ...* kezdetű költeményben? Értelmezzétek ezeket a vers egészében!
- D) Magyaroztatok meg körültekintően a *bontsd ki* és a *szállj* szavak helyesírását!
- E) Gyakoroljátok ennek a versnek a felolvasását!
1. Olvassátok fel a fő- és mellékhangsúlyok helyes váltakoztatásával Weöres Sándor versét! Tervezzétek meg felolvasás előtt
    - a) a levegővételi helyeket;
    - b) a hangerő-, a hangmagasság- és a tempóváltás változatait is!
  2. Melyik hanglejtés lesz a szabályos a *Pettyes Kata, bontsd ki ...* kezdetű költeményben?
  3. Mutassátok be ezt a Weöres-verset a következőkre tekintettel:
    - a) a megfelelő hangsúlyok és hanglejtés;
    - b) a beszédhangok szabályos időtartama;
    - c) a levegővételi helyek és a szünettartás helyei.

33. (*Tűzben fa parazsa volnék, ...*)

- A) Tisztázandó a vershelyzet: a *vágy* motívum kibontása.

- B) Kifejtendő az őselemek versbeli jelentése, továbbá az egyén, vagyis a versben beszélő és a természet kapcsolata.

- C) Értelmezendők a stílusesszók: a metaforák, a szóisméltések többletjelentése.

- D) Elemzendők a szófajok és a mondat szerkezet, vagyis a vers egészét adó mondategész jelentésvilága.

- E) Megbeszélendők a vers ritmusával és rímelésével összefüggő ismeretek.

- F) Gyakorlandó a felolvasás, például:

1. Készüljétek fel a *Tűzben fa parazsa volnék, ...* felütésű Weöres-vers bemutatására!

- a) Figyeljétek a kifejező hangsúlyozásra és hanglejtésre!

- b) Jelöljétek meg a levegővételi helyeket!

- c) Ügyeljétek az ajakrésítésre és -kerekítésre!

2. Tartsátok meg ezeket a szempontokat, amikor felolvassátok ezt a Weöres Sándor-vallomást!

- a) Érzékeltessétek hangsúlyaitokkal és hanglejtésetekkel a kijelölt vers lendületét!

- b) Figyeljétek a beszédhangok pontos időtartamára!

- c) Váltakoztassátok a hangerőtöket az adott vers gondolatainak és érzelmi hullámváltozásának megfelelően!

- d) Legyen rugalmas az ajakmozgásotok!

3. Készítsétek elő felolvasásra a következő szemelvényeket! Számoljátok az alábbi szempontokkal:

- a) hangsúly, hanglejtés;

- b) a beszédhangok időtartama;

- c) ajakműködés;

- d) alap- és pótlevegővétel.

36. (*Ha a világ rigó lenne, ...*)

- A) Miért nevezhetjük a *feltételelesség* versének a *Ha a világ rigó lenne, ...* kezdetű Weöres Sándor-verset?

- B) Igaz-e, hogy a *vágy* és a *valóság* szembesíthető ebben a Weöres-versben? Bizonyítsátok be az állításotok helyességét!

C) A *világ rigó* – Értelmezzük ezt a költői képet!
 D) Mi lenne a világgal, ha ... lenne? – Egészít-
 sétek ki a kérdést, majd válaszoljátok is meg
 okosan érvelve!

E) Gyakoroljátok ennek a versnek a felolvasását!

1. Olvassátok a *Ha a világ rigó lenne*, ...
 kezdetű Weöres Sándor-verset a versben
 beszélő érzéseit kifejező hangmagasság-
 és tempóváltással!
2. Érzékeltessétek Weöres Sándor versének
 a hangulatát a megfelelő tempó-, hang-
 erő- és hangmagasságváltásokkal!
3. Alkalmazzátok a beszédfolyamat-váltás té-
 nyezőit (tempó-, hangerő- és hangmagas-
 ságváltások) a *Ha a világ rigó lenne*, ...
 kezdetű Weöres Sándor-költemény érzel-
 meinek és hangulatainak a kifejezésére!

49. (*Sej-haj, folyóba' ...*)

A) Nevezzétek meg az ebben a Weöres-versben
 fellelhető helyszíneket és a hozzájuk kapcsol-
 ódó értékeket! Beszéljétek a *helyszín – érték*
 viszony kapcsolatáról!

B) Magyarazzátok meg az egyes strófákban ol-
 vasható figyelmeztetések jelentését! Miért ta-
 lányszó az utolsó szakasz intése?

C) Fejtsétek ki, hogy miért van szükség a felső
 vessző (apoztróf) alkalmazására ebben
 a Weöres-versben!

D) Mit kell tudnunk a *ne ugorj, ne szedd le* és
 a *sose kérj szerkezetek helyesírásáról*?

E) Gyakoroljátok ennek a versnek a felolvasását!

1. Úgy olvassátok fel a *Sej-haj, folyóba' ...*
 kezdetű Weöres-verset, hogy ügyeljétek
 a következőkre:
 a) levegővétel;
 b) hangerő, hangmagasság, tempó;
 c) hangsúly, hanglejtés;
 d) a beszédhangok időtartama;
 e) ajakmozgás.
2. A sikeres verstolmácsolás egyik titka
 a költemény szövegének a helyes értel-

mezése. Ennek előfeltétele a pontos, értő-
 értető felolvasás, valamint a beszédszünet-
 tek megtartása. Az értelmezést segíti a he-
 lyes szünettartás. Vegyétek figyelembe az
 előzőekben közölteknek a Weöres-
 versnek a felolvasásakor!

52. (*Kinn jártam a rengeteg erdőn, ...*)

A) Meséljétek el a versbe foglalt történetet egyes
 szám harmadik személyben!

B) Elemezzétek a magán- és a mássalhangzó-
 törvények alapján ezeket a szókapcsolatokat,
 illetőleg szavakat: *kinn jártam; tíz körömmel;*
megszökött; vén-koromba'; kulloghatok;
éhesen.

C) Nevezzétek meg verssoronként az állítmá-
 nyokat és az egyes állítmányokhoz kapcsoló-
 dó szerkezettagokat! Mondjátok meg azt is,
 hogy miféle szófajok voltak a mondatrészek
 kifejezőeszközei! Foglaljátok össze az elem-
 zés eredményét!

D) Bizonyítsátok be, hogy valóban két mondat-
 egészből áll a *Kinn jártam a rengeteg erdőn,*
 ... felütésű Weöres-vers! Mely kötőszókkal
 kapcsolódnak egymáshoz a mondat-
 egységek?

E) Mi a kettőspont, az idézőjelek és az aposztróf
 (felső vessző) szerepe ebben a költői szöveg-
 műben?

F) Ritmizáljátok ezt a Weöres-költeményt, majd
 olvassátok fel a zenei lüktetést érzékeltetve!

G) Gyakoroljátok ennek a versnek a felolvasását!

1. Jelöljétek meg a szünetek helyét, majd ol-
 vassátok fel a jelöléseknek megfelelően az
 így előkészített *Kinn jártam a rengeteg er-
 dőn, ...* kezdetű Weöres Sándor-verset!
2. Úgy olvassátok ezt a Weöres-szemel-
 vényt, hogy kapcsoljátok egybe a beszéd-
 szünet alkalmazását a tempó- és a ritmus-
 váltással!
3. Fejazzétek ki feszültségfokozó szünettar-
 tással, hogy többféle szöveg található eb-
 ben a Weöres Sándor-költeményben!

65. (*Szunnyadj, kisbaba, ...*)

- A) Mi a műfaja ennek a Weöres Sándor-versnek? Igazoljátok az állításotok érvényességét!
- B) Magyarazzátok meg, hogy milyen a *zsongó éjszaka* és a *hold fátyla*!
- C) Miért képszerű a *Szunnyadj, kisbaba, ...* felütésű Weöres-költemény?
- D) Tanulmányozzátok ennek a Weöres-versnek a magánhangzó-állományát! Világítsátok meg a hangállomány és a műfaj közötti összefüggést!
- E) Gyakoroljátok ennek a versnek a felolvasását!
- Igazoljátok a felolvasásokkal, hogy a beszédszünet szoros kapcsolatot tart a tempóval és a ritmussal a *Szunnyadj, kisbaba, ...* kezdetű Weöres-költeményben!
  - Készítsétek elő felolvasásra a beszédszünetek szempontjából ezt a Weöres-verset! Érzékeltesétek, hogy a szünetfajták alkalmazása hatással van a beszéd tempójára és hangszínezetére, valamint ritmusára is!
  - Jelöljétek
    - a szüneteket;
    - a levegővételi helyeket;
    - a szükséges hangerő-, hangmagasság- és tempóváltásokat, és olvassátok fel ezek figyelembe vételével a *Szunnyadj, kisbaba, ...* kezdetű Weöres-szemelvényt!

67. (*Szép a fenyő télen-nyáron, ...*)

- A) Miért szeretjük ezt a Weöres Sándor-költeményt?
- B) Mutassatok rá ennek a költeménynek a verszenéjét létrehozó tényezőkre! Úgy olvassátok fel a versszöveget, hogy érzékeltessétek a *Szép a fenyő télen-nyáron, ...* kezdetű Weöres-alkotás melódiáját!
- C) Mit jelent a *télen-nyáron* ellentétes jelentésű mellérendelő szóösszetétel, valamint a *dermedt álom* minőségjelzős szó szerkezet és a *pompázik* ige? Hívjátok fel a figyelmet az ebben a versben tanúsított szerepükre!

- D) Igazoljátok, hogy erőteljes hatásuk van a *Szép a fenyő télen-nyáron, ...* indítású Weöres-versben a költői stíluseszközöknek!
- E) Magyarazzátok meg, hogy miért kell ügyelnünk a *dermedt, jég szikrázik, zöldje, nagykarácsony, eljő* és a *zöld fenyves* szavak, szó szerkezetek helyesírására!
- F) Gyakoroljátok ennek a versnek a felolvasását!
- Indítsátok egy alaplevegővel a versolvasást, majd vegyetek pótlevegőt az első szakasz után!
  - Egy alaplevegővel olvassátok fel a *Szép a fenyő télen-nyáron, ...* kezdetű Weöres-verset!
  - Készítsétek elő felolvasásra ezt a Weöres-verset! Jelöljétek meg a levegővételi helyeket, majd olvassátok fel széles ajakmozgással a költeményt!
  - Úgy ritmizáljátok a vershangulatot érzékeltető hangerővel a *Szép a fenyő télen-nyáron, ...* kezdetű Weöres-szemelvényt, hogy közben gyakoroljátok a helyes szájmozgást! Ügyeljenek a magán- és a mászhangzók képzésére!

69. (*Nádi csibe fészken hál...)*

- A) Hogyan érvényesül a *vágy* és a *valóság* ebben a Weöres-műben?
- B) Magyarazzátok meg a *nádi csibe, fészkek, pihe, göröngy* szavak jelentését!
- C) Gyűjtsétek össze a *hál, kel, szellő, suttog* szavak rokon értelmű változatait! Alkossatok velük jelentésmagyarázó mondatokat!
- D) Miért mozgalmas ez a Weöres-vers? Indokoljátok meg az állításotok helyességét!
- E) Gyakoroljátok ennek a versnek a felolvasását!
- Készüljétek fel ennek a Weöres-szövegműnek a helyes felolvasására! Figyeljenek ezekre a szempontokra:
    - levegővételi helyek;
    - középhangerő;
    - széles ajakmozgás.

2. Olvassátok fel széles ajakmozgással, középerős hangon a *Nádi csibe fészken hál...* kezdetű költői alkotást! Legyen gondotok a pontos szünettartásra és a levegővételre is!
3. Készüljétek szövegolvasásra az alábbi szempontok felhasználásával!
  - a) Tervezzétek meg a pótlevegő vételének a helyeit!
  - b) Középhangerőn olvassátok!
  - c) Tartsátok szem előtt a beszédhangok pontos időtartamát!
  - d) Ejtsétek puha ajakmozgással a szavakat, szó szerkezeteket!

76. (Adjonisten, szomszédasszony! ...)

- A) Valóban a köznapiság, a hétköznapiság hatja át ezt a Weöres-verset?
- B) Ritmizáljátok ennek a párbeszédnek a sorait! Igaz-e, hogy a ritmus és a kíváncsiskodók természetete összefüggésben van ebben a párbeszédben? Vitassátok meg az álláspontotokat!
- C) Gyakoroljátok ennek a versnek a felolvasását!
  1. Jelöljétek meg a rövid és a hosszú szótagokat a tanult jelekkel (U, -), majd olvassátok fel halkán, azután erőteljesebben, végül életszerű helyzetnek megfelelően ezt a Weöres Sándor-verset!
  2. Olvassátok a gyors és a közepes tempót váltakoztatva!
  3. Tervezzétek meg ennek a párbeszédnek a hangulatos bemutatását az alábbiak megtartásával!
    - a) Hol szükséges főhangsúly, hol mellékhangsúly?
    - b) Mikor vesztek pótlevegőt a kijelölt részlet felolvasásakor?
    - c) Legyetek figyelemmel a beszédhangok időtartamára!
    - d) Alkalmazzátok a ritmusról tanultakat is felolvasás közben!

92. (Három egész napon át ...)

- A) Miért meszeszerű Weöres Sándornak ez a verse?
- B) Milyen lehet az *erdő vadona*, a *gomba-mező*, a *szikla-tető* és a *tündérsíp*? Mutassátok

ezeket tárgyyszerűen és gyakorlatiasan, azután meszeszerűen és varázslatosan!

- C) Miben mutatkozik meg a kapcsolat ennek a Weöres-versnek a 4. és a 8. sora között?
- D) Gyakoroljátok ennek a versnek a felolvasását!
  1. Gyakoroljátok a beszédhangok időtartamának az érzékeltetését, továbbá megtartását ezen a Weöres-szövegművön! Ügyeljétek a helyes, arányos időtartam-kimunkálásra!
  2. Tartsátok meg a hangok pontos időtartamát a Weöres-költemény felolvasása közben, és ügyeljétek a rugalmas szájmozgásra!
  3. Olvassátok fel a *Három egész napon át ...* indítású költői szövegművet a beszédhangok helyes időtartamát megtartva, valamint a hangsúlyozásról gyakorolt alkalmazásával!
  4. Készüljétek fel ennek a „bújócskázó” versnek a felolvasására a következők figyelembe vételével!
    - a) Helyes hanglejtéssel és hangsúllyal olvassátok!
    - b) Figyeljétek a beszédhangok időtartamára!
    - c) Olvassátok a költeményt rugalmas szájmozgással!
    - d) Jelöljétek meg előzetesen a levegővételi helyeket!

Befejezésül

Ha sikerül felébresztenünk diákjainkban a vágyat az ismert **Weöres Sándor**-szövegművek újraolvasására, akkor már érdemes volt új szempontok mentén közelítenünk **a magyar költészet zsenijéhez**.

Ha sikerül tanítványaink kedvét növesztelnünk újabb Weöres Sándor-alkotások érdeklődő megismerésére, akkor nem jártunk rossz úton irodalom- és nyelvpedagógiai elképzeléseink kiteljesítésekor.

Ha sikerül önmagunkban fokoznunk a vágyat „a teljesség felé”, azaz a Weöres Sándor-életmű árnyalatainak a megismerése érdekében, akkor az **igényesség-etika** mentén létező tanítóknak,

irodalomtanároknak nevezhetjük önmagunkat, olyanoknak, akik mindig tudjuk, hogy **Weöres Sándor költészete minden időben időszerű.**

Irodalom

- [1]H. Tóth István (1989): *Adalék a verstani ismeretek tanításához. Módszertani Közlemények*, Szeged
- [2]H. Tóth István (1993): *A poétikai funkció érvényesülése a nyelvi kommunikációban*. Magyar Nyelvőr, Budapest
- [3]H. Tóth István (1999): *Jelek az úton* (Irodalmi feladatgyűjtemény 13–14 éves olvasóknak). Mozaik Oktatási Stúdió, Szeged
- [4]H. Tóth István (2009): *Kettős tükrök. A stilisztikáról magyarul – a magyarról stílusosan*. Egyetemi tankönyv. Társ szerző: Radek Patlók. Károly Egyetem Filozófiai Fakultása, Prága
- [5]H. Tóth István (2013): „*Tetteid medre: életed*” – Weöres Sándor (1913–1989). Magyartanítás,

www.magyartanitas.fw.hu/Magyartanitas, Budapest

- [6]Nagy L. János (1998): *Egysoros ötletek univerzuma*. In: Szathmári István (szerk.): *Stilisztika és gyakorlat*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest
- [7]Rónay László (2006): *Erkölc és irodalom* (A magyar irodalom rövid története). Holnap Kiadó, Budapest
- [8]Szekér Endre (1988): *Hagyomány és újítás mai költői nyelvünkben*. Tankönyvkiadó, Budapest
- [9]Szepes Erika (1996): *A mai magyar vers I–II. kötet*. INTERRA Rt. – Tevan Kiadó, Budapest
- [10]Szerdahelyi István (1996): *Irodalomelmélet mindenkinek*. Nemzeti Tankönyvkiadó Rt., Budapest
- [11]Szerdahelyi István (1997): *Verstan mindenkinek*. Nemzeti Tankönyvkiadó Rt., Budapest

Lerchné dr. Egri Zsuzsa

Igen, de...

Vélemények a hangrendről

A magyar, a finn, esetleg a török nyelvet beszélő gyerekek eleinte ösztönösen érzik, később megtanulják, mit jelent, az orwelli *újbeszél* nyelven szólva „hogyan működik” a hangrend. Valójában egyszerű a dolog, ám még ma is felmerül vele kapcsolatban néhány vitatott kérdés. Mivel pedig a nyelv rendszer, amelyben (sok) minden (sok) mindennel összefügg, az alcímben megjelölt témától óhatatlanul el-elkalandozunk.

Előzmény

A tankönyvvé nyilvánításnak, az elkészült taneszközök akként való megjelentetésének és persze felhasznál(ható)ságának egyik feltétele az

elfogadó lektori nyilatkozat. A benne szereplő megjegyzések többnyire szakszerűek, korrektek, kritikái méltányolandók. Kellő megfontolás után elvégezve a javasolt korrekciókat, mind közelebb kerülünk a sok szempontnak megfelelőhöz, az ideálshoz. Általában, de nem mindig.

Probléma

A 2012. évi új Kerettanterv szellemében átdolgozott nyelvtankönyvben és a hozzá kapcsolódó tudásszintmérőkben találtattak problémák. Néhány példaszót azzal az indokkal utasította el az egyik szakértő, hogy „...az összetett szavak nem tartoznak a hangrend törvénye alá”. (Magonyné, 2013) Véleményével nincs

egyedül. Vele megegyezően *expressis verbis* fogalmaz egy középiskolásoknak szóló kiadvány is, mely szerint „A hangrend törvénye nem vonatkozik (...) az idegen eredetű és az összetett szavakra.” (Fráter, 2012. 56. o.) Igen, de...! Nem kellene több szempontból is körbejárni ezt az igen merev megállapítást? Hátha van, aki megengedőbben foglal állást?

A magyar nyelvtant gyakorlati, tehát a nyelvhasználat szempontjából tárgyaló szerzőnél ez olvasható: „Egyszerű (nem összetett) szavaink általában vagy magas, vagy mély hangrendűek. (...) Vannak vegyes hangrendű szavaink is, ezekben mindkét magánhangzó (magas is, mély is) előfordul. Ezeket a szótöveket aszerint todalékoljuk, hogy milyen típusú magánhangzó fordul elő az utolsó szótagban.” (Zsuffa, 1993. 14–15. o.) Példái között találunk idegen szót: *sofőr+ök*, nyelvtörténetileg összetett szót: *férfi+vel*, de: *férfi+ak*, illetve az utótag hangrendje szerint todalékolta mai összetett szót is: *üzletház+ban*, *fakereskedés+ben*. Nem csak fekete és fehér szín létezik tehát a palettán! Ezen a ponton egyre jogosabbnak látszik a tisztázás igénye! Annál is inkább, mivel az utolsó szótag magánhangzójának nemcsak az egyszerű, hanem az összetett és az idegen szavak todalékolásakor is perdöntő szerepe van.

Kutakodjunk tovább! Irodalomjegyzéke alapján igen sok forgalomban lévő nyelvtankönyv ismeretében állította össze műszótárát az ismert főiskolai tanár, mondván: „Az összetett szavakban ezek a szabályok csak az összetevőkre vonatkoznak.” (Bachát, 1992. 43. o.) Ehhez a tételhez sok evidens példa sorakoztatható föl, akár a todalékot, akár az előhangzót vizsgáljuk: ***ebbe-abba***, ***egyre-másra***, ***járókelő***, ***kézzel-lábal***, ***kisebb-nagyobb***, ***nyakra-főre***, ***télen-nyáron***. Hadd tegyem hozzá sietve: ha az utótag egyik „összetevőként” képes determinálni az összetételnek, mint egységnek a szófaját, el kell fogadnunk kiténtetett szerepét a hangrend, és nem csak az illeszkedés tekintetében is. Sokan vitatják azt is, vajon az összetett szavak között van-e a helyük az igekötős igéknek és származékaiknak. Magam a helyesírási szabályzat 11. ki-

adásával értek egyet, amely szerint „Az igekötős igék sajátosan viselkedő összetett szavak.” (A magyar..., 1994. 52. o.) Az igekötők elválasztására utalva esetükben mindenképpen összetett szóról kell beszélnünk: *meg-ért*, *át-emel*, *végig-olvas*. Adjunk szót egykori tisztelt egyetemi oktatómnak is, aki így ír: „Mivel az igekötőt mint alakilag gyakran nem önálló, hanem a hozzá tartozó igei természetű szóval egységet alkotó nyelvi egységet (...) fonetikai szempontból önálló szónak tekintjük annak ellenére, hogy nagyon sokszor egységet alkot egy-egy igével vagy deverbális névszóval annak összetélteli előtagjaként, hangsora ugyanis a különféle mondatbeli helyzetekben soha nem változik.” (Velcsov Mártonné in A mai..., 1974. 65. o.) Annak köszönhetően, hogy mind a legrégebbi igekötők (ki, be, le, föl stb.), mind az újabbak (agyon, haza, bele, oda stb.) máig őrzik irányra mutató tulajdonságukat, jellemzően határozói összetételnek számítanak, igen sokszor csaknem teljesen összeolvadva az utótaggal. Ezért megismétlem: bizony megkerülhetetlen velük kapcsolatban a magánhangzó-harmónia kérdése is, nem csupán az illeszkedése – annál inkább, mivel az előbbiből következik okszerűen az utóbbi. A hangrendet ősi sajátosságként aposztrofálva nem egy szerző – helyesen – arra a következtetésre jut, hogy „Az összetett szavakban a todalék az utolsó taghoz igazodik: *ablaküveg+re*, *háztető+ról* (...)”. Ez a szabályosság az idegen szavakban is érvényesül: *kenu+ja*, *kémia+ban*, *terror+ral* stb.” (Nyelvművelő... 1996. 358. o.) Ehhez a felfogáshoz csatlakozik a Kugler Nóra – Tolcsvai Nagy Gábor szerzőpáros is: „A szóösszetételek, a kölcsönszók, valamint az egyalakú (illeszkedésre képtelen) todalékok miatt vegyes hangrendű szavak is kialakulhatnak (*almalé*, *kosztüm*, *ebédkor*). (Nyelvi... 2000. 78. o.) Íme írva vagyon, de legalábbis biztonsággal kihámozható az előbbi szövegből, hogy az összetett szavakat illetően nem istenkáromlás hangrendről beszélni, vagyis a *favágó*, *átutal* szóalak mély, az *élmezőny*, *felnőtt* magas, a *háztető*, *aláírás* vegyes hangrendű. Ehhez már csak annyit kell hozzátenni, hogy „A szoros kapcsolatú

szösszetételek lexikailag, morfológiailag és fonetikailag is egyetlen (kiemelés tőlem) szóként viselkednek. Toldalékaik a szó végén, vagyis az őket alkotó utolsó szóalakon jelennek meg. Szóhangsúlyuk az első szóalak első szótagján van. Például: *színpompásak, agytornára, tv-kameráinak, délnyugat-angliai.* (Lengyel Klára in Magyar ... 2000. 323. o.)

Összegzés

Áttekintve a témában releváns szakirodalom jó részét, kimondható, hogy nem eretnesség a hangrend kérdését felvetni az összetett és az idegen szavak esetében, szemben az ezt kategorikusan elvetőkkel. Miért utasítanánk el ősi nyelvi sajátosságunk érvényesülését a szókincsünk jelentős hányadát kitevő összetett szavak, ezen belül az igekötős igék és származékaik, illetve a más nyelvekből való átvételek tekintetében? Ahogy a nyelv állandóan változik, ugyanúgy változik, fejlődik a róla való tudásunk is. Mindez esetünkben indokoltá tette a hangrendről való régi-új gondolatok ismételt felvetését annál is inkább, mivel e cikk remélt olvasói pe-

dagógusok, akiknek legalább a tanítványaik előtt szint kell vallaniuk.

Irodalom

- [1] *A magyar helyesírás szabályai.* (1994) Akadémiai Kiadó Budapest
- [2] Bachát László (1992): *Magyar nyelvtani műszótár.* Tóth Könyvkereskedés és Kiadó Kft., Debrecen
- [3] Bencédy László – Fábíán Pál – Rác Endre – Velcsov Mártonné (1974): *A mai magyar nyelv.* Tankönyvkiadó, Budapest
- [4] Fráter Adrienne (2012): *Magyar nyelv középiskolák számára.* Mozaik Kiadó, Szeged
- [5] Magonyné Czink Andrea (2013): *Lektorai észrevételek.* Szeged
- [6] *Magyar grammatika* (2000): (szerk.: Keszler Borbála). Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest
- [7] *Nyelvi fogalmak kisszótára* (2000): (szerk.: Tolcsvai nagy Gábor). Korona Kiadó, Budapest
- [8] *Nyelvművelő kézikönyvtár* (1996): (szerk.: Grétsy László és Kemény Gábor). Auktor Könyvkiadó, Budapest
- [9] Zsuffa Zoltánné (1993): *Gyakorlati magyar nyelvtan.* Panem – Akkord, Budapest

TARSOLYUNKBÓL

Imre Rubenné dr.

A kiejtés szerinti írásmód elvének alapozása időtartam-gyakorlatokkal

Zsolnai Józsefné A nyelvi, irodalmi és kommunikációs nevelés 1. osztályos tanítási programjában így határozza meg a helyesejtés-tanítás tevékenységét: „A helyesejtés-tanítás a beszéd automatizmusainak, a beszédmozgásoknak és a beszédhallásnak olyan finomítását, fejlesztését és korrigálását jelenti, amelyet a köznyelvi kiejtés normái mellett

a nyelvi kommunikáció szabályszerűségei, tehát a másnak szóló »üzenetközvetítés« normái is irányítanak” (Zsolnai 1986: 125).

H. Tóth István a kiejtéstani feladatai közé a következőket sorolja:

1. Olyan tanítói szemlélet és tevékenységrendszer kialakítása, amely lehetővé teszi, hogy a kiejtéstani tanítás a tanulászervezés és tanulásirányít-

tás elidegeníthetetlen részévé válik, az olvasás, a nyelvtan és a helyesírás tanításával integrálódik.

2. A kiejtéstanítás természetes nyelvörkődés, hatékony nyelv- és beszédápolás, amely a gyerekek elhangzó beszédét a köznyelvi kiejtés normáinak megfelelően fejleszti.

Fontos szem előtt tartani:

- a) a nyelvi-fonetikai hallás fejlesztését;
- b) a tanulók tudják érzékelni a beszélőszerveik mozgását, az artikulációt, a szájüregben keletkezett akadályok helyét stb.

3. Az elhangzó beszéddel kapcsolatos tanítási gyakorlat legyen tekintettel az írott beszédre, kerülendő az aránytalanság.

4. A kisgyermek anyanyelvhasználata elsődlegesen a szóbeliséghez kötött, ezért tanítanunk kell a normakövető, helyes kiejtésnek az elméleti ismereteit, és rendszeresen, változatos módszerekkel gyakoroltatunk is kell ezeket az ismereteket (vö. H. Tóth 1995a: 218; 1995b: 193).

A fentiek alapján a kiejtés tanítása szorosan összekapcsolódik az olvasás, a nyelvtan és a helyesírás tanításával. H. Tóth István megfogalmazása szerint „a kiejtéstanítást joggal nevezhetjük közvetett helyesírás-tanításnak is” (H. Tóth 1995a: 219; 1995b: 196).

Jelen írásomban azt kívánom bemutatni, hogy a helyesejtési gyakorlatok egyik típusának, az időtartam-gyakorlatoknak az alkalmazásával hogyan alapozhatjuk helyesírásunk egyik alapelvét, a kiejtés szerinti írásmód elvét.

Elméleti tudnivalók

Az időtartam-gyakorlatokkal a magánhangzó és a mássalhangzó rövidegének, illetőleg hosszúságának a megkülönböztetésére tanítjuk meg a tanulókat. Ezekkel a gyakorlatokkal a helyes ejtés mellett a jó helyesírást, a helyesírás alapelvei közül a kiejtés szerinti írásmód alapján írandó szavak helyesírását nagyon jól előkészíthetjük. A kiejtés szerinti írás elve azt jelenti, hogy a szóelemek – szótövek és toldalékok – írásformáját a történeti hagyományban kialakult és a helyesírás által is őrzött sztenderd kiejtésnek megfelelően kell rögzíteni. Pl.: *gáz, légy,*

ír, véd, tíz; -z, -talan, -telen, -va, -ve; -bb, -j, -ból, -ből, -kor stb. (vö. Laczkó-Mártonfi 2004: 39).

A szóelemek legnagyobb részének sztenderd kiejtése határozottan megállapítható: *kosár, kell, szalma, akác, zöld, négy* stb. A helyesírás alapvetően nincs tekintettel sem a nyelvjárási, sem az archaikus, sem más, az általánostól eltérő ejtészváltozatokra: *késér, kő, szóma, akác, zód, nígy*. Annak ellenére, hogy a szóelemek többségének a kiejtése határozottan megállapítható, a kiejtés elvének alkalmazása mégis gondot okozhat. Ennek legfőbb oka az, hogy a kiejtési és a helyesírási norma között lényeges különbségek vannak. A kiejtés időben természetes módon változhat, a helyesírási szabályozás azonban nem követi szükségszerűen ezt a változást. Pl.: Az *árbo*c főnév eredeti rövid *o*-s ejtése hosszúra változott, ám a helyesírás mind a mai napig őrzi a latinból (*arbo*s) származó eredeti rövid fonémát.

A sztenderd kiejtésbe beletartozhatnak különféle ejtészváltozatok, például a rövideg-hosszúság szempontjából, a helyesírás azonban mind a magánhangzókat, mind a mássalhangzókat illetően egyetlen alakváltozatot fogad el: vagy a rövid, vagy a hosszú formát. A legtöbb gondot az *i-í, u-ú, ü-ű* rövid-hosszú magánhangzópárok okozák. A Dunántúl nagy részén a hosszú *í, ú, ű* helyett rövidet ejtenek, a Tiszántúlon sokszor a rövid magánhangzók helyén is hosszú hangzik. Ezért ingadozik például a *szelíd* melléknév vagy a *dicsér* ige ejtése. Egyesek mindkét szóban hosszan, mások mindkét szóban röviden ejtik az *i* hangokat. Mindkét ejtismód megfelel a kiejtési normának, a helyesírás azonban a *szelíd* szó esetében a hosszú *i*-s formát, a *dicsér* szó esetében a rövid *i*-s formát fogadja el. Ha valakinek a kiejtése eltér ettől, akkor meg kell tanulnia a helyes írásmódot (uo. 40).

A gyerekek az iskolába lépés előtt először a szűkebb környezetüktől sajátítják el a magyar nyelvet. Beszédükben a körülöttük élő ember nyelvi mintáját, kiejtését követik. Artikulációs bázisuk nyelvjárás-specifikus, vagy a regionális köznyelv fonémarendszeréhez igazodik. A tájnyelvi kiejtést nem tekintjük hibának. A tanulók

nyelvjárási nyelvhasználatát a pedagógus csak kellő tapintattal véleményezheti, javíthatja, nagyon figyelni kell arra, hogy a gyerek ne érezze sértőnek. Tudatosítanunk kell a tanulóknak, hogy ne szégyelljék, hanem legyenek büszkék a nyelvjárásukra, és arra, hogy ismerik a jellegzetességeit.

Napjaink beszélt magyar nyelve jelentős hányadában regionális. A regionális köznyelviség úgy jött létre, hogy nyelvjárási anyanyelvűek nyelvhasználatukban tömegesen egyre jobban elsajátították a köznyelvet, de a kiejtésükben megőrződik egy-egy tájnyelvi artikulációs sajátosság, s így jellegzetessé színezi a kiejtésüket.

Az iskolai anyanyelvoktatás legfontosabb feladata az előző szempontokra építve, ezeket figyelembe véve a köznyelv elsajátíttatása. A helyesejtési gyakorlatok rendszeres, következetes végzetésével ez megvalósítható. A köznyelv ismerete fontos feltétele a társadalomban való érvényesülésnek, a társadalmi mobilitásnak.

Az időtartam-gyakorlatok típusai és tanításuk

Ezeket a gyakorlatokat 1. osztályban akkor kezdehetjük el, amikor a tanulók a teljes betűkészlettel szavakat tudnak olvasni.

1. A magánhangzó hosszúságának és rövidségének érzékeltetése szavak olvasásával

A tanító felírja a szavakat oszlopos elrendezésben a táblára (interaktív táblára) vagy a fóliára. A megfigyelendő jelenséget kiemeli (színesel átírja vagy aláhúzza). A tanító mintát ad, majd elolvastatja a szavakat a tanulókkal közösen és egyénileg is, s megbeszéljük a szavak kiejtését és helyesírását.

a)

ú	ű
domború	gyönyörű
homorú	gömbölyű
hosszú	könnyű
savanyú	nagyszerű
szomorú	szörnyű

Utasítás:

Nézzetek a táblára (interaktív táblára, írásvevítőre)! Szavakat írtam fel oszlopos elrendezésben. Olvassuk fel középhangerővel, helyes időtartammal a következő szópárokat! Bemutatom az első szópár helyes időtartammal történő olvasását. Most ismételjétek utánam közösen! Ezt követően néhány tanulóval egyénekenként is elolvastatja a tanító az első szópárt.

A többi szó esetében ugyanezt az eljárást követi a tanító.

Az összes szó elolvasását követően a tanító megbeszéli a tanulókkal a szavak kiejtését és helyesírását.

Hogyan ejtettük a szavak végén az ú-ű hangokat? (*Hosszan ejtettük.*)

Hogyan jelöltük az írásban? (*Hosszú ú és ű betűvel.*)

Mit állapíthatunk meg a szavak ejtését és helyesírását illetően? (*Ahogy ejtjük, úgy írjuk.*)

Helyesírásunk egyik fontos alapelve, a kiejtés szerinti írásmód érvényesül ezeknek a szavaknak az írásában. Erről a későbbiekben fogunk tanulni.

Figyeljük meg a szavak jelentését! Mit fejeznek ki? (*Tulajdonságot fejeznek ki.*)

Általánosítás: A tulajdonságot jelölő szavak (mellékevek) végén mindig hosszú ú, ű van.

b)

ít
szépít
épít
tanít
áhít
szakít
említ
kerít
alakít
bátorít

Utasítás:

Nézzetek a táblára (interaktív táblára, írásvevítőre)! Szavakat írtam fel oszlopos elrendezésben. Olvassuk fel középhangerővel, helyes idő-

tartammal a következő szavakat! Bemutatom az első szó helyes időtartammal történő olvasását. Most ismételjétek utánam közösen! Ezt követően néhány tanulóval egyéneként is elolvastatja a tanító az első szót.

A többi szó esetében ugyanezt az eljárást követi a tanító.

Az összes szó elolvasását követően megbeszéljük a tanulókkal a szavak kiejtését és helyesírását.

Hogyan ejtettük a szavak végén az *í* hangot? (*Hosszan ejtettük.*)

Hogyan jelöltük az írásban? (*Hosszú í betűvel.*)

Mit állapíthatunk meg a szavak ejtését és helyesírását illetően? (*Ahogy ejtjük, úgy írjuk.*)

Helyesírásunk egyik fontos alapelve, a kiejtés szerinti írásmód érvényesül ezeknek a szavaknak az írásában. Erről a későbbiekben fogunk tanulni.

Figyeljük meg a szavak jelentését! Mit fejeznek ki? (*Cselekvést fejeznek ki.*)

Általánosítás: Az igék *-ít* végződésében az *-í* mindig hosszú. Kivétel: *nyit*. (3. évfolyam)

c)

ul	ül
gyógy ul	szép ül
ford ul	becs ül
mozd ul	ker ül
tan ul	pezsd ül
kold ul	mély ül
ár ul	perd ül
bús ul	fés ül
bor ul	teljes ül

Utasítás:

Nézzetek a táblára (interaktív táblára, írásvevítőre)! Szavakat írtam fel oszlopos elrendezésben. Olvassuk fel középhangerővel, helyes időtartammal a következő szópárokat! Bemutatom az első szópár helyes időtartammal történő olvasását. Most ismételjétek utánam közösen! Ezt követően néhány tanulóval egyéneként is elolvastatja a tanító az első szópárt.

A többi szó esetében ugyanezt az eljárást követi a tanító.

Az összes szó elolvasását követően a tanító megbeszéli a tanulókkal a szavak kiejtését és helyesírását.

Hogyan ejtettük a szavak végén az *u-ü* hangokat? (*Röviden ejtettük.*)

Hogyan jelöltük az írásban? (*Rövid u és ü betűvel.*)

Mit állapíthatunk meg a szavak ejtését és helyesírását illetően? (*Ahogy ejtjük, úgy írjuk.*)

Helyesírásunk egyik fontos alapelve, a kiejtés szerinti írásmód érvényesül ezeknek a szavaknak az írásában. Erről a későbbiekben fogunk tanulni.

Szótagoljuk a szavakat! Figyeljük meg a szavak szótagszámát! (*Több szótagúak.*)

Általánosítás: Az egynél több szótagból álló egyszerű szavak *-ul*, *-ül* végződésében mindig rövid az *u*, *ü*.

Megjegyzés:

Az egy szótagú túl névutóban és néhány egy szótagú igében azonban az *ú* és az *ü* hosszú. Pl.: (*fel*)d**ül**, (*ki*)ny**ül**, (*le*)d**ül**, (*meg*)h**ül**, (*össze*)gy**ül**(*ik*) stb. (vö. Laczkó-Mártonfi 2004: 51).

d)

-t
ház at
könyv et
ceruz át
madar akat
asztal okat
fűzet et

Utasítás:

Nézzetek a táblára (interaktív táblára, írásvevítőre)! Szavakat írtam fel oszlopos elrendezésben. Olvassuk fel középhangerővel, helyes időtartammal a következő szavakat! Bemutatom az első szó helyes időtartammal történő olvasását. Most ismételjétek utánam közösen! Ezt követően néhány tanulóval egyéneként is elolvastatja a tanító az első szót.

A többi szó esetében ugyanezt az eljárást követjük.

Az összes szó elolvasását követően a tanító megbeszéli a tanulókkal a szavak kiejtését és helyesírását.

Hogyan ejtettük a szavak végén az *t* hangot? (Röviden ejtettük.)

Hogyan jelöltük az írásban? (Egy *t* betűvel.)

Mit állapíthatunk meg a szavak ejtését és helyesírását illetően? (Ahogyan ejtjük, úgy írjuk.)

Helyesírásunk egyik fontos alapelve, a kiejtés szerinti írásmód érvényesül ezeknek a szavaknak az írásában. Erről a későbbiekben fogunk tanulni.

Tegyük fel kérdéseket a szavakhoz!

Általánosítás: A Kít? Mit? Kiket? Miket? kérdésre válaszoló szavak *-t* toldalékát mindig röviden ejtjük és írjuk.

e)

-ó,	-ő
ásó	cipő
dió	csengő
hajó	mező
folyó	heverő
só	vessző
olló	esernyő

Utasítás:

Nézzetek a táblára (interaktív táblára, írásvetítőre)! Szavakat írtam fel oszlopos elrendezésben. Olvassuk fel középhangerővel, helyes időtartammal a következő szópárokat! Bemutatom az első szópár helyes időtartammal történő olvasását. Most ismételjétek utánam közösen! Ezt követően néhány tanulóval egyénekenként is elolvastatja a tanító az első szópárt.

A többi szó esetében ugyanezt az eljárást követjük.

Az összes szó elolvasását követően a tanító megbeszéli a tanulókkal a szavak kiejtését és helyesírását.

Hogyan ejtettük a szavak végén az *ó*, *ő* hangokat? (Hosszan ejtettük.)

Hogyan jelöltük az írásban? (Hosszú *ó* és *ő* betűvel.)

Mit állapíthatunk meg a szavak ejtését és helyesírását illetően? (Ahogyan ejtjük, úgy írjuk.)

Helyesírásunk egyik fontos alapelve, a kiejtés szerinti írásmód érvényesül ezeknek a szavaknak az írásában. Erről a későbbiekben fogunk tanulni.

Általánosítás: A szavak végén az *-ó* és az *-ő* mindig hosszú. Kivétel: *no*, *nono*.

f)

-i
kocsi
kifli
néni
bácsi
kicsi
nini
maci

Utasítás:

Nézzetek a táblára (interaktív táblára, írásvetítőre)! Szavakat írtam fel oszlopos elrendezésben. Olvassuk fel középhangerővel, helyes időtartammal a következő szavakat! Bemutatom az első szó helyes időtartammal történő olvasását. Most ismételjétek utánam közösen! Ezt követően néhány tanulóval egyénekenként is elolvastatja a tanító az első szót.

A többi szó esetében ugyanezt az eljárást követjük.

Az összes szó elolvasását követően a tanító megbeszéli a tanulókkal a szavak kiejtését és helyesírását.

Hogyan ejtettük a szavak végén az *i* hangot? (Röviden ejtettük.)

Hogyan jelöltük az írásban? (Rövid *i* betűvel.)

Mit állapíthatunk meg a szavak ejtését és helyesírását illetően? (Ahogyan ejtjük, úgy írjuk.)

Helyesírásunk egyik fontos alapelve, a kiejtés szerinti írásmód érvényesül ezeknek a szavaknak az írásában. Erről a későbbiekben fogunk tanulni.

Általánosítás: A szavak végén az *-i* rendszerint rövid. Néhány eltérés: *kikiriki*, *kirí*, *nyí* (elavult szó), *rí*, *sí*, *zí*.

Ingadozó kiejtésű szóalakok

Han néhány olyan szó, amelyben rövid vagy hosszú *i~í, o~ó, ö~ő, u~ú, ü~ű* fonéma is van, s kiejtésük a magánhangzó-hosszúság szerint vagy ingadozik, vagy eltér az írásképtől.

ár**o**c
b**ö**jt
dic**s**ér
fin**o**m
ir**i**gy
kiv**á**ló
lak**o**s
mind**i**g
po**s**ta
si**m**a
szerv**i**z
szol**i**d
kör**ü**t

Utasítás:

Nézzetek a táblára (interaktív táblára, írásve-títőre)! Szavakat írtam fel oszlopos elrendezés-ben. Azokat a magánhangzókat, amelyeknek a kiejtése ingadozik a magánhangzó-hosszúság tekintetében, színessel kiemeltem.

Olvassuk fel középhangerővel, helyes idő-tartammal a következő szavakat! Bemutatom az első szó helyes időtartammal történő olvasását. Most ismételjétek utánam közösen! Ezt követően néhány tanulóval egyéneként is elolvastat-ja a tanító az első szót.

A többi szó esetében ugyanezt az eljárást kö-vetjük.

Az összes szó elolvasását követően a tanító megbeszéli a tanulókkal a szavak kiejtését és he-lyesírását.

2. A mássalhangzó hosszúságának és rövid-ségének érzékeltetése szavak olvasásával

A tanító felírja a szavakat oszlopos elrende-zésben a táblára (interaktív táblára) vagy a fóli-ára. A megfigyelendő jelenséget kiemeli (színes-sel átírja vagy aláhúzza). A tanító mintát ad,

majd elolvastatja a szavakat a tanulókkal közö-sen és egyénileg is, s megbeszéli a szavak kiej-tését és helyesírását.

a)

-ll
áll**o**más
csill**l**ag
dall**l**am
fel**l**eg
ill**l**at
vill**l**any
mell**l**ény
fill**l**ér
áll**l**at

Utasítás:

Nézzetek a táblára (interaktív táblára, írásve-títőre)! Szavakat írtam fel oszlopos elrendezés-ben. Olvassuk fel középhangerővel, helyes idő-tartammal a következő szavakat! Bemutatom az első szó helyes időtartammal történő olvasását. Most ismételjétek utánam közösen! Ezt követően néhány tanulóval egyéneként is elolvastat-ja a tanító az első szót.

A többi szó esetében ugyanezt az eljárást kö-vetjük.

Az összes szó elolvasását követően a tanító megbeszéli a tanulókkal a szavak kiejtését és he-lyesírását.

Hogyan ejtettük a szavak közepén az *l* han-got? (*Hosszan ejtettük.*)

Hogyan jelöltük az írásban? (*Betűkettőzéssel.*)

Mit állapíthatunk meg a szavak ejtését és he-lyesírását illetően? (*Ahogy ejtjük, úgy írjuk.*)

b)

-gg
függ**ö**ny
reg**g**el
gugg**o**l
csügg**e**d
agg**o**dik

Utasítás:

Nézzetek a táblára (interaktív táblára, írásve-títőre)! Szavakat írtam fel oszlopos elrendezés-

ben. Olvassuk fel középhangerővel, helyes időtartammal a következő szavakat! Bemutatom az első szó helyes időtartammal történő olvasását. Most ismételjétek utánam közösen! Ezt követően néhány tanulóval egyénekenként is elolvastatja a tanító az első szót.

A többi szó esetében ugyanezt az eljárást követjük.

Az összes szó elolvasását követően a tanító megbeszéli a tanulókkal a szavak kiejtését és helyesírását.

Hogyan ejtettük a szavak közepén a g hangot? (*Hosszan ejtettük.*)

Hogyan jelöltük az írásban? (*Betűkettőzéssel.*)

Mit állapíthatunk meg a szavak ejtését és helyesírását illetően? (*Ahogyant ejtjük, úgy írjuk.*)

c)

-nn

uzson**na**

szalon**na**

azon**na**

ünnep

ennivaló

Utasítás:

Nézzetek a táblára (interaktív táblára, írásvejtőre)! Szavakat írtam fel oszlopos elrendezésben. Olvassuk fel középhangerővel, helyes időtartammal a következő szavakat! Bemutatom az első szó helyes időtartammal történő olvasását. Most ismételjétek utánam közösen! Ezt követően néhány tanulóval egyénekenként is elolvastatja a tanító az első szót.

A többi szó esetében ugyanezt az eljárást követjük.

Az összes szó elolvasását követően a tanító megbeszéli a tanulókkal a szavak kiejtését és helyesírását.

Hogyan ejtettük a szavak közepén az n hangot? (*Hosszan ejtettük.*)

Hogyan jelöltük az írásban? (*Betűkettőzéssel.*)

Mit állapíthatunk meg a szavak ejtését és helyesírását illetően? (*Ahogyant ejtjük, úgy írjuk.*)

d)

-pp

roppan

röpp

süpped

lappang

kopp

cseppen

toppan

Utasítás:

Nézzetek a táblára (interaktív táblára, írásvejtőre)! Szavakat írtam fel oszlopos elrendezésben. Olvassuk fel középhangerővel, helyes időtartammal a következő szavakat! Bemutatom az első szó helyes időtartammal történő olvasását. Most ismételjétek utánam közösen! Ezt követően néhány tanulóval egyénekenként is elolvastatja a tanító az első szót.

A többi szó esetében ugyanezt az eljárást követjük.

Az összes szó elolvasását követően a tanító megbeszéli a tanulókkal a szavak kiejtését és helyesírását.

Hogyan ejtettük a szavak közepén a p hangot? (*Hosszan ejtettük.*)

Hogyan jelöltük az írásban? (*Betűkettőzéssel.*)

Mit állapíthatunk meg a szavak ejtését és helyesírását illetően? (*Ahogyant ejtjük, úgy írjuk.*)

e)

-ccs

fröccsen

loccsan

toccsan

reccsen

Utasítás:

Nézzetek a táblára (interaktív táblára, írásvejtőre)! Szavakat írtam fel oszlopos elrendezésben. Olvassuk fel középhangerővel, helyes időtartammal a következő szavakat! Bemutatom az első szó helyes időtartammal történő olvasását. Most ismételjétek utánam közösen! Ezt követően néhány tanulóval egyénekenként is elolvastatja a tanító az első szót.

A többi szó esetében ugyanezt az eljárást követjük.

Az összes szó elolvasását követően a tanító megbeszéli a tanulókkal a szavak kiejtését és helyesírását.

Hogyan ejtettük a szavak közepén a cs hangot? (*Hosszan ejtettük.*)

Hogyan jelöltük az írásban? (*Betűkettőzéssel, az első betűjegyet kétszer írjuk.*)

Mit állapíthatunk meg a szavak ejtését és helyesírását illetően? (*Ahogy ejtjük, úgy írjuk.*)

f)

-mm

zü**mm**ög

cam**mm**og

brum**mm**og

Utasítás:

Nézzetek a táblára (interaktív táblára, írásvejtőre)! Szavakat írtam fel oszlopos elrendezésben. Olvassuk fel középhangerővel, helyes időtartammal a következő szavakat! Bemutatom az első szó helyes időtartammal történő olvasását. Most ismételjétek utánam közösen! Ezt követően néhány tanulóval egyéneként is elolvastatja a tanító az első szót.

A többi szó esetében ugyanezt az eljárást követjük.

Az összes szó elolvasását követően a tanító megbeszéli a tanulókkal a szavak kiejtését és helyesírását.

Hogyan ejtettük a szavak közepén az m hangot? (*Hosszan ejtettük.*)

Hogyan jelöltük az írásban? (*Betűkettőzéssel.*)

Mit állapíthatunk meg a szavak ejtését és helyesírását illetően? (*Ahogy ejtjük, úgy írjuk.*)

Ingadozó kiejtésű szóalakok

Néhány szó kiejtése bizonytalan, vagy eltérő a mássalhangzók hosszúságában, illetve rövidegében, a helyesírás azonban csak egyetlen ejtészváltozás rögzítését engedi. A következő szavakat rövid mássalhangzóval írjuk, többnyire kiejteni is így szokás őket.

ag**ancs**

bak**ancs**

szal**ag**

ut**ána**

cik**kázik**

kö**peny**

szö**lő**

tel**ik**

múl**ik**

vaj**on**

Utasítás:

Nézzetek a táblára (interaktív táblára, írásvejtőre)! Szavakat írtam fel oszlopos elrendezésben. Azokat a mássalhangzókat, amelyeknek a kiejtése ingadozik a mássalhangzó-hosszúság tekintetében, színessel kiemeltem.

Olvassuk fel középhangerővel, helyes időtartammal a következő szavakat! Bemutatom az első szó helyes időtartammal történő olvasását. Most ismételjétek utánam közösen! Ezt követően néhány tanulóval egyéneként is elolvastatja a tanító az első szót.

A többi szó esetében ugyanezt az eljárást követjük.

Az összes szó elolvasását követően a tanító megbeszéli a tanulókkal a szavak kiejtését és helyesírását.

3. Az időtartam érzékeltetésének gyakorlása hasonló hangzású szavak utánmondásával és olvasásával

A magyar nyelvben vannak olyan szó párok, amelyek tagjai között jelentéskülönbség van a magánhangzó- vagy mássalhangzó-időtartam alapján.

a) Jelentéskülönbség a magánhangzó-időtartam alapján:

öt – őt

áru – árú

falu – falú

kör – kőr

zug – zúg

kor – kór

irat – írat

ágyuk – ágyúk

por – pór

tör – tőr

örül – órül

kötök – kötők

szövök – szövők
 fiuk – fiúk
 tüzet – tűzet
 hurok – húrok
 joga – jóga
 füzet – fűzet
 furat – fúrat
 irt – írt
 birtok – bírtok
 szurok – szúrok
 huzat – húzat

b) Jelentéskülönbség a mássalhangzó-időtar-
 tam alapján:

ál – áll
 ara – arra
 ép – épp
 fed – fedd
 fen – fenn
 hal – hall
 kel – kell
 száll – száll
 kasza – kassza
 len – lenn
 megy – meggy
 meny – menny
 tol – toll
 új – ujj
 var – varr
 ülő – álló
 fejel – fejjel
 szelő – szellő
 vetem – vettem
 fülel – füllel
 had – hadd
 ível – ívvel
 házal – házzal
 hasal – hassal
 vasal – vassal
 szemel – szemmel
 szájal – szájjal
 tüzel – tűzzel
 szegel – szeggel

A fenti gyakorlatokat végeztethetjük után-
 mondással és olvasással.

Utánmondáskor a következő utasítást adhatjuk:

Két hasonló hangzású szót ejtek. A szópár két tagja között csak időtartam-különbség van. Pontosan ejtsétek a szavakat, úgy mondjátok, ahogy én! A közös ejtést követően a tanító meghallgat néhány tanulót egyenként is. Ezután értelmezik a szavak jelentését.

Olvasáskor a következő utasítást adhatjuk:

Nézzetek a táblára (interaktív táblára, írásve-
 títőre)! Hasonló hangzású szavakat láttok a táb-
 lán (írásvetítőn). Olvassátok el a szavakat né-
 mán! Állapítsátok meg, mikor kell hosszú
 hangot ejtenetek!

A felkészülést követően a tanító egy tanuló-
 val elolvastatja az első szópárt.

Olvasd fel középhangerővel az első szópárt!
 Ügyelj a pontos időtartamra és artikulációra!

Ha a tanuló nem olvassa helyesen, javítat-
 ja a hibát, s a jó mintát követve a tanulók közö-
 sen is elolvassák. Ezután értelmezik a szavak je-
 lentését. Így folytatják a többi szópárral is.

Megjegyzés:

- Egy órán 4–5 szópár olvasását (utánmondá-
 sát) végeztessük!
- Célszerű a magánhangzó és mássalhangzó
 szópárokat különválasztani, és egyszerre csak
 egy típussal foglalkozni.
- Az időtartam-különbségeket célszerű az írás-
 ban színessel jelölni.

4. Az időtartam érzékeltetésének gyakor- lása szövegek olvasásával

Különböző verseskötetektől, az olvasóköny-
 vekből válogassunk olyan szövegeket, amelyek
 alkalmasak a magánhangzók és mássalhangzók
 hosszúságának és rövidegének a megfigyelte-
 tésére.

Néhány példa:

Olvassátok el helyes időtartammal és artiku-
 lációval a következő verset!

Csanádi Imre: Négy testvér

Év múlik, évet ér,
egymást hajtja négy testvér:
víg tavasz, virághintő,
koszorús nyár, kalászdöntő,
ősz, gyümölcsérlelő,
tél, havat terelő.

*(Kerek egy esztendő olvasmánygyűjtemény
2. oszt., 3.)*

Nagy László: Balatonparton

Balatonparton
a nádi világban,
megbújtam egyszer,
s csodaszépet láttam:
bóbitás nádon
nádiveréb-fészket,
sásbokor alján
kis vizicsibéket.
Vadruca moccant,
topogott a vízre,
barna liléit
vízi útra vitte.
Senki se látta,
csak magam csodáltam,
ott a víz partján
még sokáig álltam.
Játszott a nádas
széllel és derűvel,
s haza indultam
nádihegedűvel.
(Kitárulkozó világ, Olvasókönyv 4. oszt., 241.)

Kányádi Sándor: Ballada

Guggol a kúton a gyerek,
kezében kortyol a korszó.
Kék szárnyú pillangó libeg
a kút fölél. – Jaj, a korszó!

Koccan a korszó, csobban a
víz, – azon mereng a lepke,
a gyűrűző vízre szálljon-e,
vagy a cserepekre.
*(Beszéd, olvasás fogalmazás I. félév, Munka-
füzet 3. oszt. 68.)*

5. Az időtartam érzékeltetésének gyakorlása talalós kérdések olvasásával

A talalós kérdések között is találunk olyanokat, amelyek alkalmasak a magánhangzók és a mássalhangzók hosszúságának és rövidegének a megfigyeltetésére.

Utasítás:

Ejtsétek pontos időtartammal, középhangereővel a magánhangzókat és a mássalhangzókat a következő talalós kérdésekben! Az olvasást követően próbáljátok kitalálni, vajon mi lehet az!

a)

Szárnya nincs, és mégis röpül,
a föld felett körös-körül.
Néha bent száll, néha fönt jár,
szereti őt tavasz, ősz, nyár.
A hátával napot takar,
vizet önt le, hogyha akar.
Mi ez, Gyuri? Mondd meg hamar!
(Felhő)

b)

Csillog is,
villog is,
hullik is,
múlik is,
a füstös háztetőn,
ezüstös
fény, ragyogó!
(Hó)

c)

Erős, tán a legerősebb,
az életnél is idősebb,
s a föld színén, a föld alatt
meg sem állna, mindig halad.
Néha mintha szárnya volna,
felszáll messze a magasba,
s ha elunta égi útját,
könnyei a földet mossák.
(Eső)

d)

Üvegfalon
sosem lengő

fenyők, zuzmók;
meseerdő.
Ezüst erdő,
kristály-lombok –
napsütésben
gyönggyé omlók.
(*Jégvirágok*)

e)

Fenn is van, lenn is van,
kinn is van, benn is van,
néma is, zenél is,
lágy is és kemény is,
fehér is, szürke is,
lomha is, fürge is.
(*Víz*)

f)

Hegyek között született,
etették a felhők.
Vízen élt csak, egyebet
sosem evett – s megnőtt,
Nyáron puha, mint a szél,
s házat visz a hátán.
Kővé lesz, ha jön a tél,
s téged se bír el tán.
Betakar, ha meleged van,
s már nem izzadsz, csuda jó,
ha kijössz, a fogad koccan.
Mondd meg, mi ez?
(*Folyó*)

g)

Zizzenve röppen két barna szárnya,
éhesen száll a kizöldellt ágra.
Jaj, a rügyeknek, gyöngye levélnek,
gyümölcsöt adó nyarat nem érnek!
(*Cserebogár*)

gy)

Növekedett a kétágú fa,
kétágú fa tetejébe egy nyolciccés hordó,
a nyolciccés hordó tetejébe két erős faág,
a két erős faág tetejébe egy csiga,
a csiga tetejébe egy őrlőmalom,
az őrlőmalom tetejébe két olajoskanna,
a két olajoskanna tetejébe két csillag,

a két csillag tetejébe sík mező,
a sík mező tetejébe sűrű erdő.
Mi az?
(*Lábak, has, karok, nyak, száj, orrluk, szem,
homlok, haj*)

h)

Mezőről csűrbe viszik,
a csűrben meg kicsépelik,
két kő között megforgatják,
vízzel, sóval megdagasztják,
még a tűznek is kiteszik;
jó annak, ki megéhezik.
(*Kenyér*)
(vö. Varga, 1975).

6. Az időtartam érzékeltetésének gyakorlása szólások, szóláshasonlatok, közmondások olvasásával

Szólás- és közmondásgyűjteményekből keressünk olyan szólásokat, szóláshasonlatokat, közmondásokat, amelyek alkalmasak a magánhangzók és a mássalhangzók hosszúságának és rövidegének a megfigyeltetésére. Az olvasást követően a szólások, szóláshasonlatok, közmondások értelmezésével a gyerekek szókincsét is gazdagíthatjuk.

Utasítás:

Ejtsétek pontos időtartammal, középhangerővel a magánhangzókat és a mássalhangzókat a következő szóláshasonlatokban (szólásokban, közmondásokban)! Az olvasást követően értelmezzük őket!

Néhány példa szóláshasonlatokra:

- Annyit ért hozzá, mint tyúk az ábécéhez.
- Bámul, mint a borjú az új kapura.
- Hallgat, mint a disznó a búzában.
- Hallgat, mint nyúl a fűben.
- Messze van, mint Makó Jeruzsálemtől.
- Ordít, mint a fába szorult féreg.
- Ritka, mint a fehér holló.
- Sovány, mint a hét szűk esztendő.

- Szelíd, mint a ma született bárány.
- Úgy bánik vele, mint a hímes tojással.
- Úgy fut, mintha ágyúból lőtték volna ki.

Néhány példa szólásokra:

- Kisujjadat mutatod, kezedet kéri.
- Két rossz közül a kisebbet választja.
- Ráhúzza a vizes lepedőt.
- Savanyú a szőlő.
- Lassú víz partot mos.
- Nem árul zsákbamacsát.

Néhány példa közmondásokra:

- Éhes disznó makkal álmodik.
- Kutyából nem lesz szalonna.
- Ajándék lónak ne nézd a fogát!
- Az alma nem esik messze a fájától.
- Addig jár a kórsó a kútra, míg el nem törik.
- Addig nyújtózz, míg a lepedő ér!
- Lassan járj, tovább érsz!
- Kettőn áll a vásár!

A tanulásirányítás normái – követelmények

- 1.** Az időtartam-gyakorlatokat naponta végeztessük osztálykeretben vagy 5–10 fős csoportokban!
- 2.** A magánhangzók és mássalhangzók időtartamának a pontos ejtésére mindig figyeljünk, a hibákat következetesen javítsuk!
- 3.** Azoknál a szavaknál, amelyeknél ingadozik a kiejtés az igénytelen köznyelvben, megkülönböztetett figyelemmel gyakoroltassuk az igényes, helyes kiejtésüket!

Ha a fenti gyakorlatokat rendszeresen, következetesen, a tanulásirányítás normáit betartva végeztetjük, tapasztalni fogjuk, hogy kevesebb hibát követnek el a tanulók a kiejtés elve alapján írandó szavak írásakor.

Irodalom

- [1] Fekete László (1996): *Beszédművelési gyakorlatok és irányításuk*. Móra Ferenc Ifjúsági Könyvkiadó, Budapest.

- [2] Fischer Sándor (1966): *A beszéd művészete*. Gondolat Kiadó, Budapest.
- [3] Hernádiné Hámorszky Zsuzsanna (2013): *Kerek egy esztendő*. Olvasókönyv, 2. osztály
- [4] Hernádiné Hámorszky Zsuzsanna (2013): *Beszéd, olvasás, fogalmazás* 3. I. II. félév. Munkafüzet, 3. osztály
- [5] Hernádiné Hámorszky Zsuzsanna (2013): *Kitárulkozó világ*. Olvasókönyv, 4. osztály
- [6] Hernádi Sándor (1980): *Beszédművelés*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.
- [7] H. Tóth István (1995a): Megújul-e a kiejtés-tanításunk? *Módszertani Közlemények* 5: 216–221.
- [8] H. Tóth István (1995b): A kiejtés tanítása. In: Kernya Róza (Szerk.): *Az anyanyelvi nevelés módszerei*. Csokonai Vitéz Mihály Tanítóképző Főiskola és Móra Ferenc Ifjúsági Könyvkiadó RT., Kaposvár, 193–227.
- [9] H. Tóth István (1997): A kiejtés-tanítás gyakorlatának alapozása. A beszédritmus- és időtartam-gyakorlatok. *Módszertani Közlemények* 3: 126–129.
- [10] H. Tóth István (2006): A helyesejtés-tanítás kérdései VI. rész. Az időtartam-gyakorlatok. *Csengőszó* 2: 6–9.
- [11] Kiss Éva-Zsolnai Józsefné (1998): *Irodalom az általános iskola 2. osztálya számára*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.
- [12] Laczkó Krisztina-Mártonfi Attila (2004): *Helyesírás*. Osiris Kiadó, Budapest.
- [13] O. Nagy Gábor (1985): *Magyar szólások és közmondások*. Gondolat Kiadó, Budapest.
- [14] O. Nagy Gábor (1993): *Mi fán terem?* Gondolat – Talentum, Budapest.
- [15] Szabó Eszter-Zsolnai Józsefné (1998): *Irodalom az általános iskola 3. osztálya számára*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.
- [16] Varga Ferencné (1975): *Szó, fon, nem találcs. Mi az?* Móra Ferenc Könyvkiadó, Budapest.
- [17] Zsolnai József (1979): *Beszédművelés kiskorban*. Tankönyvkiadó, Budapest.

Takács Gyábor

Adatok, időpontok, időtartamok egyeztetése

Az időpont és az időtartam fogalmának elkülönítése nem könnyű feladat. A mindennapos szóhasználatban legtöbbször csak a szövegkörnyezet alapján dönthető el, hogy az „idő” adat időpontra vagy időtartamra vonatkozik. Az időtartam mindig két időpont különbsége, ezért néhány kerek időtartamtól eltekintve (egy év tizenkét hónap, fél év hat hónap, egy hét hét nap, egy nap huszonnégy óra, fél nap tizenkét óra stb.) az időtartam meghatározását mindig időpontok mérésére (vagy ismert időpontok különbségének kiszámítására) kell visszavezetni. Az időtartamokat mindig időpontok szakaszolják (a szakaszok száma eggyel kevesebb, mint az időpontok száma).

Meggyőződésünk szerint a gyakorló pedagógusok többsége az elméleti fejtegetéseknél jobban tudja hasznosítani a konkrét feladatokat. Ezért írásunk elfogadható terjedelmének döntő részét konkrét problémák ismertetésére fordítjuk.

Egyidejűség felismerését igénylő feladatok

A/1. Zoltán lefekvés előtt, este fél hétkor húzta fel reggel fél nyolcra a vekkerórát.

Hány órát aludhatott a vekker csörgéséig?

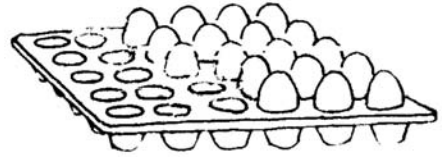

A feladatban szereplő fiatalember sajnos meglepődik, mert legfeljebb csak egy órát aludhatott, hiszen a vekker már 19.30-kor (este fél nyolckor) csörgött.

A/2. Egy tojás négy perc alatt fő meg.

Hány perc alatt fő meg nyolc tojás?

Nyolc tojás ..... perc alatt fő meg.

E feladat megoldása az egyidejűség felismerését igényli. Természetesen a tojások nem egymás utáni főzésére vonatkozik a kérdés és azt is feltételezzük, hogy a főzésre használt edény mérete elegendő a nyolc tojás számára, valamint a hőforrás teljesítménye a tojások számának növelését elbírja (azaz nem növekszik meg a főzés időtartama).

A/3. Tibor 3 évvel fiatalabb és 12 centiméterrel magasabb, mint a nővére, Tímea.

a) Hány év múlva lehetnek egyforma idősök?

b) Hány év múlva lehetnek egyforma magasak?

a) Mivel a két gyerek most nem egyforma idős, soha nem lehetnek és soha nem is voltak egyforma idősök. Hiszen az idő egyformán telik mindenkinek (ha relatíve esetleg nem is úgy érzi mindenki), a különbség (abszolút értéke vitathatatlanul) változatlan marad. A gyerekek életkora közötti különbség bármely időpontban ugyanannyi.

b) Egyforma magasak még lehetnek, bár annak időpontját megbecsülni nem egyszerű feladat. Durva megközelítésben a viszonylag egyenletes növekedés időszakában a kívána-

tos testmagasságot (centiméterben) akkor kapjuk meg, ha az évek számának ötszöröséhez 80-at adunk.

Természetesen az egyidejűség felismerését igénylő feladatok a fenti mintára más szituációkra is megfogalmazhatók. Például: Egy gyalogos másfél óra alatt ér a városba. Hány perc alatt teszi meg az utat, ha útitársa is akad, és ketten mennek a városba? Csupán a feladat kitűzőjén, a tanító fantáziáján múlik, hogy egy-egy típusnak melyik változatát választja. Hiszen például az „Öt szénakazal hat szénakazallal összerakva hány szénakazal?“, az „Öt szénrakás meg hét szénrakás összehordva hány szénrakás?“, valamint a „Három homokkupac meg hét homokkupac összehordva, hány homokkupac?“, vitathatatlanul ugyanarra az ötletre épített, azonos szerkezetű feladat.

A/4. Készíts szöveget a következő feladathoz!

$$7 \cdot 31 + 4 \cdot 30 + 28 =$$

Ez egy olyan év napjainak a száma, amelyek nem szökőév.

A/5. Tavasszal és ősszel energiatakarékosság céljából egy-egy órányit átállítják az órákat. Mikor állítják előre?

A/6. A Tisza szabályozás előtti árterületén másfél évvel ezelőtt a régészek olyan bronzból készült érmét találtak, amelynek egyetlen olvasható felirata mai magyar nyelvre fordítva: „Időszámítás előtt 36 Koppány”.

Valódi, avagy hamis az érme? .....
Miért? .....

Koppány nevének és az érme anyagának (bronz) említése csak a figyelem megosztását szolgálja. Az érme azért hamis, mert készítője az időszámítás kezdeténél (arról már ne is beszéljünk, hogy ezen időpont rögzítése – az időpont-ról történő megegyezés is – évszázadokkal később történt), 36 évvel előbb honnan tudta, hogy mikor lesz az időszámítás kezdő időpontja?

A jelenleg általánosan használt naptár Jézus Krisztus születésének feltételezett (hiszen a mai napig nincs pontosan bizonyítva ez az időpont) időpontjából indul ki. Elsőként ezt a lehetőséget Dionysius Exiguus apát használta 525-ben. A X. században Nagy Károly kancelláriájának gyakorlata alapján terjedt el. Általánossá egész Európában is csak a XVIII. század elején vált. A sokféle naptár közül csak néhányat említve: a buddhista naptár i.e. 544-ben indul (ez Buddha halálának éve), a mohamedán naptár i.sz. 622-vel (a hedzsa évével) kezdődik, például a nagyszámú keleti naptárok közül csupán az indiaiak húszfélet használtak.

Szélsőérték problémák

A megoldásra kitűzött szélsőérték problémák a matematika más témarezleteinek ismeretanyagát is érintve (például az időpont-időtartam anyagából a naptárhasználatot gyakorolva), esetenként a mindennapi életből választott probléma megoldásához kapcsolva több didaktikai célt is szolgálhatnak.

B/1. Legalább hány tanuló jár az osztályba, ha tudjuk, hogy biztosan van három olyan tanuló, akik egy hónapban születtek?

Egy évben 12 hónap van, ezért a huszonötödik tanuló születésnapjának dátuma már csak olyan hónapra eshet, amelyiken egyik osztálytársa született. Ez nyilván akkor igaz, ha a másik 24 tanuló közül pontosan két-két tanuló születési dátuma van azonos a hónapban. Egyébként pedig már előbb lenne három (vagy több) ilyen tanuló.

B/2. Legalább hány gyerek tartja azonos napon a születésnapját valamelyik iskolatársával abban az iskolában, amelynek 888 tanulója van? Gondolj arra is, hogy Kedves Katalin személyi száma: 2 960229 0148 !

Nyilván szökőévben, február 29-én született gyerekek is járhatnak az iskolába (lásd Kedves Katalin személyi száma). Ezért legfeljebb 366 személy születési adataiban lehet a hónap vagy a nap különböző. Így az iskola $888 - 366 = 522$ tanulója tartja a 366 társa valamelyikével (esetleg mind az 522 ugyanazzal) azonos napon a születésnapját, tehát legalább 523 tanuló.

Természetesen nem csak időpontok előfordulásának gyakoriságát érintő szélsőérték problémák vizsgálhatók az alsó tagozaton. Például időpontok megadása, mint adott feltételt kielégítő maximális (vagy minimális) időtartamok határai. Konkrétan:

B/3. Mikor születtek azok a gyerekek, akik 2011. november 14-én legfeljebb 9 évesek voltak, és az ilyen korú gyerekek közül a legidősebbek?

A legfeljebb feltétel miatt 2011. 11. 14-én ezek a gyerekek nem lehettek idősebbek 9 évesnél, de mivel a legidősebbeket kell kiválasztani, éppen ekkor voltak 9 évesek. Ezért (2011 - 9 = 2002) 2002. november 14-én születtek a feltételeknek megfelelő életkorú gyerekek.

B/4. Mikor születtek azok a gyerekek, akik 2011. október 26-án legalább 8 évesek voltak, és az ilyen korú gyerekek közül a legfiatalabbak?

A legalább feltétel miatt 2011. 10. 26-án ezek a gyerekek nem lehettek fiatalabbak 8 évesnél, de mivel a legfiatalabbakat kell kiválasztani, éppen ekkor voltak 8 évesek. Ezért (2011 - 8 = 2003) 2003. október 26-án születtek a feltételnek megfelelő életkorú gyerekek.

B/5. Mikor születhettek azok a gyerekek, akik 2011. szeptember 24-én legalább 9 évesek, de legfeljebb 10 évesek voltak?

A feltételeknek megfelelő életkorú gyerekek közül a legfiatalabb éppen 9 éves, a legidősebb

éppen 10 éves volt 2011. szeptember 24-én. Mivel $2011 - 9 = 2002$, illetve $2011 - 10 = 2001$, a kérdéses időpontban legalább 9 éves és legfeljebb 10 éves volt az a gyerek, aki 2001. szeptember 24-e után, de 2002. szeptember 24-e előtt született.

B/6. Mikor születtek azok a gyerekek, akik a mai napon már több, mint tízévesek, de az ilyen korú gyerekek közül a legfiatalabbak?

B/7. Mikor születtek azok a gyerekek, akik a mai napon még nincsenek hétévesek, de, az ilyen korú gyerekek közül a legidősebbek?

B/8. Mit állíthatunk az 1996-ban született gyerekek életkoráról?

Már mindegyikük több, mint (elmúlt) ..... éves.
Még egyikük sincs ..... éves.

Vannak közöttük olyanok, akik még nincsenek, de olyanok is, akik már elmúltak ..... évesek.

B/9. Gépjárművel, mezőgazdasági vontatóval vagy lassú járművel legfeljebb a jármű hatósági engedélyében feltüntetett számú személyt szabad szállítani. A szállítandó személyek számának meghatározásakor két 10 éven aluli gyermeket egy személynek kell tekinteni. A motorkerékpár pótülésén azonban csak egy gyermek szállítható. Személygépkocsi első ülésén 6 éven aluli gyermeket szállítani tilos.

Írj olyan dátumot, amikor azok a gyerekek születhettek, akik már több, mint 6 évesek, de még nincsenek 10 évesek!

..... év ..... hó ..... napján.
..... év ..... hó ..... napján.
..... év ..... hó ..... napján.

Mikor születtek azok a gyerekek, akik a mai napon már több, mint 6 évesek, de az ilyen korú gyerekek közül a legfiatalabbak?

..... év ..... hó ..... napján.

Mikor születtek azok a gyerekek, akik a mai napon még nincsenek 10 évesek, de az ilyen korú gyerekek közül a legidősebbek?

..... év ..... hó ..... napján.

B/10. A takaréklevélben elhelyezett betét a takaréklevél kiállítását követő hónap első napjától a megszüntetést megelőző hónap utolsó napjáig kamatozik.

A hónap mely napján célszerű

Takaréklevelet váltani: .....

Takaréklevelet megszüntetni: .....

B/11. Ahhoz, hogy a gépkocsinyeremény-betékönyv a sorsoláson részt vegyen, három hónapban át érvényben kell lennie. Mégpedig:

- a májusi sorsoláson a 02.01. és 04.30.
- az augusztusi sorsoláson a 05.01. és 07.31.
- a novemberi sorsoláson a 08.01. és 10.31.
- a februári sorsoláson a 11.01. és 01.31. közötti napokon érvényes betétkönyvek között sorsolják ki az autókat.

a) Az év mely napjain célszerű gépkocsinyeremény-betétkönyvet váltani?

- ..... hónap .....-én
- ..... hónap .....-án
- ..... hónap .....-én
- ..... hónap .....-án

b) Ha a gépkocsinyeremény-betét a sorsoláson való részvétel jogát már megszerezte, de még nem történt meg a sorsolás, akkor a betétkönyv megszüntetője igazolást kap, amelynek alapján esetleges nyeremény-igényét érvényesítheti.

Az év mely napjain célszerű megszüntetni a gépkocsinyeremény-betétkönyvet?

- ..... hónap .....-én
- ..... hónap .....-án
- ..... hónap .....-én
- ..... hónap .....-án

B/12. A közlekedési szabályok (KRESZ) szerint:

Kerékpáron egy tíz éven aluli gyermek szállítása megengedett. Azonban a szállítást csak 18. életévét betöltött személy végezheti. (Kivétel az ennél fiatalabb korú családanya, ha saját gyermekét szállítja.)

Hány éves lehet Pistike és édesapja, ha

- együtt 27 évesek,
- Pistike már betöltötte a 3. életévét,
- a KRESZ szabályai nem tiltják, hogy Pistikét édesapja szállítsa?

Pistike	4													
Édesapa	23													

Mozgásos feladatok

A következő mozgásos feladatok megoldásához néhány esetben külön-külön, másoknál egyidejűleg több gondolkodási műveletre (természetesen a témánkhoz kapcsolódókon kívül másokra is) van szükség:

- időpontok konkretizálása,
- időtartamok meghatározása,
- időtartamok összehasonlítása,
- időtartamok arányosítása (általában akkor, amikor a sebesség fogalma is felmerül, mert egyenletes mozgás esetén: egyrészt rögzített sebességet tekintve az időtartam és az út egyenesen arányos, másrészt rögzített utat tekintve az időtartam és a sebesség fordítottan arányos).

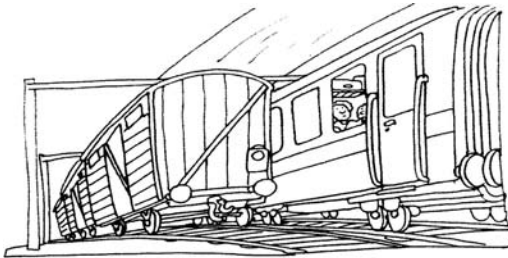
C/1. Ha Zoltán gyalog megy iskolába és villamossal jön haza, akkor összesen háromnegyed órát van úton. Ha oda-vissza gyalog megy, akkor hetven percre van szüksége.

Mennyi időt tölt utazással, ha mindkét utat villamossal teszi meg?

Ha Zoltán útja az iskolába és vissza 70 percig tart, akkor az iskoláig $70/2 = 35$ perc az út. Ha az iskolába gyalog megy és haza villamossal jön, akkor összesen 45 percet van úton, tehát a villamossal való utazás $43 - 35 = 10$ percet vesz igénybe. Ezek szerint, ha Zoltán villamossal megy az iskolába és villamossal is jön haza, összesen 20 percet tölt utazással.

C/2. A Szombathelyről Budapestre induló tehervonat óránként 100 kilométert tesz meg. Ugyanebben az időpontban Budapestről Szombathelyre indul egy személyvonat, amely óránként 50 kilométert tesz meg. Találkozásukig a személyvonat az út egyharmadát teszi meg.

- a) Az út mekkora részét teszi meg a találkozásig a tehervonat?
- b) Melyik szerelvény mozog gyorsabban?
- c) Találkozásukor melyik szerelvény lesz közelebb Budapesthez?

- a) Mivel a két vonat találkozott, a tehervonat tette meg az út nagyobb részét, azaz kétharmadát.
- b) Nyilván az a szerelvény mozog gyorsabban, amelyik azonos időtartam alatt (ugyanabban az időpontban indultak, így a találkozásig mindkét szerelvénynek ugyanannyi „idő” telt el) nagyobb utat tesz meg, azaz a tehervonat. A gyerekeknek ez a tény meglepő lehet, pedig a tehervonatok átlagsebessége még a gyorsvonatok, az expresszvonatok átlagsebességét is lényegesen meghaladja. A tehervonatoknak is van menetrendje; legtöbbször irányvonat (két állomás: indító- és végállomás között közlekednek), közben ső állomásokon egyszer sem állnak meg. Sőt a vasúti menetirányítók a menetrend felborulása (ké-

sések, így esetleges kényszerű várakozások a szabad pályára) esetén energiatakarékossági okokból általában a tehervonatoknak (azok lefékezése, megállítása, újra gyorsítása nagyobb tömegük miatt sokkal költségesebb, mint személyvonatoké) biztosítanak elsőbbséget.

- c) A feladat ravasz volta a Budapestről való távolság összehasonlításával magyarázható. Ugyanis a Budapest-Szombathely távolság esetén a két vasúti szerelvény legfeljebb néhány száz méteres hossza elhanyagolható, így találkozásukor egyforma távolságra lesz a két vonat Budapesttől.

C/3. Milyen gyakorisággal követik a metrószerelvények egymást a következő időpontokban?

Használd az 1. ábrát!

Vasárnap hajnalban negyed hét után két perccel: ..... percnként.

Szombaton délután öt óra előtt tíz perccel: ..... percnként.

Szerdán este háromnegyed kilenckor: ..... percnként.

Kedden délután fél kettő után hat perccel: ..... percnként.

Szombaton délelőtt háromnegyed tízkor: ..... percnként.

Pénteken este fél kilenc előtt öt perccel: ..... percnként.

Csütörtökön hajnalban öt óra után négy perccel: ..... percnként.

Hétfőn este tíz után nyolc perccel: ..... percnként.

Nem a gyerekeknek, csak a tanítóknak

D/1. A Föld mely részén és hogyan tölthető el két vasárnap egy szombat és a rá következő hétfő között?

3416. feladat megoldása (2000–2001. tanévi fizika pontverseny: Takács Gábor feladata) Középiskolai Matematikai és Fizikai Lapok, 2001/3 191. old.

A vasárnap-hétfő vonal közvetlen közelében. Amikor ezen a vonalon éjfél van, az egész Földön ugyanolyan nap van, de e vonaltól keletre éppen kezdődik (0 óra), míg nyugatra éppen befejeződik (24 óra). Ha tehát a vasárnap-hétfő vonalnál szombatról vasárnapra virradólag a vonaltól nyugatra tartózkodunk, de a következő éjfélkor a befejeződő vasárnapból átlépünk a vonal keleti oldalán kezdődő vasárnapba, egymás után két vasárnapot is eltölthetünk.

A megoldás értelmezéséhez szükséges ismeretanyag összegyűjtve a Csengőszó 2010/4 számának 9. és 10. oldalán olvasható.

A szóban forgó D/1 feladatnál természetesen nem egy vasárnapot követő munkaszüneti nappól (nemzeti, egyházi ünnep), vagy a munkarend hivatalos megváltoztatásáról (hétfői nap kicserélése egy másik munkanappal, a keddre eső munkaszüneti nap miatt) van szó.

Ennek a feladatnak a megfogalmazása, a feladatmegoldó versenyben történő kitűzésre való alkalmassága (hasonlóan sok más újszerűnek tűnő, illetve mások által „olyan egyszerűnek, természetesnek, magától értetődőnek vélt ötlethez, hogy – hiszen ez nekem is eszembe jutott volna – az olvasó első gondolata) nyilván

M3

ÚTVONALA:	
KŐBÁNYA - KISPEST - ÚJPEST - KÖZPONT	

MEGÁLLÓHELYEK:	MENETIDŐ PERCBEN:	KÖVETÉSI IDŐKÖZÖK, ILL. VÉGÁLLOMÁSI INDULÁSI IDŐPONTOK:			
		ÓRA	MUNKANAPOKON PERC	SZOMBATON PERC	MUNKASZÜNETI NAPOKON PERC
KŐBÁNYA - KISPEST	-				
HATÁR ÚT	2				
PÖTTYÖS UTCA	4	4			
ECSERI ÚT	5			30, 40, 50	
NÉPLIGET	7	5	3 - 5 perc		00, 10, 20, 30, 40, 50
NAGYVÁRAD TÉR	8	6	2 - 4 perc	6 - 8 perc	00, 10, 20, 30, 40, 50
KLINIKÁK	10	7		6 - 7 perc	00, 10, 20, 30, 40, 50
FERENC KÖRÚT	11	8	3 - 4 perc		
KÁLVIN TÉR	13	9	4 - 5 perc		
FERENCIEK TERE	14	10			
DEÁK FERENC TÉR	16	11	3 - 5 perc	5 - 6 perc	6 - 8 perc
ARANY JÁNOS UTCA	17	12	2 - 5 perc		
NYUGATI PÁLYAUDVAR	19	13			
LEHEL TÉR	21	14	2 - 4 perc		
DÓZSA GYÖRGY ÚT	22	15			
ÁRPÁD HÍD	24	16			
FORGÁCH UTCA	25	17	3 - 5 perc	6 - 7 perc	6 - 7 perc
GYÖNGYÖSI UTCA	27	18	4 - 6 perc		
ÚJPEST - VÁROSKAPU	29	19	6 - 7 perc		
ÚJPEST - KÖZPONT	31	20		00, 08, 16, 24, 32, 40, 48, 56	
		21		04, 12, 20, 30, 40, 50	
		22		00, 10, 25, 40, 55	
		23		10	

1. ábra

összefügg valami aktuális eseménnyel, észleléssel. Konkrétan az évezredfordulót megelőző mizériával az időpontok konkretizálására vonatkozóan, különös tekintettel a számítástechnikai felkészülésre. Hiszen emlékszünk még a pénzügyi szektor, az automatizált irányítástechnikai rendszerek működtetőinek gondjaira. Az alapvető probléma az volt, hogy a használatos számítástechnikai programok időpontot, időtartamot kezelő részei az évszámot két számjeggyel adták meg, így 1900 és 2000, 1901 és 2001, ... stb. az előző évtizedben használt programok többsége számára megkülönböztethetetlen volt. Ugyanis még az ötvenes években az Egyesült Államok Haditengerészetének egyik tisztje, Grace Marray Hopper létrehozott egy programnyelvet, amelyet COBOL-nak neveztek el. A COBOL-programozók csak 6 számjegyet használtak a dátum jelölésére. Kettőt a napnak, kettőt a hónapnak és kettőt az évnak. És évtizedekig, bár az évezredforduló időpontjában várható problémát többen és többször felvetették, a dátumhasználat így maradt a programok döntő többségénél. A Microsoft nyilvános beismerése szerint bizony még a kilencvenes években piacra került Windows 95, a Windows NT, és az Internet Explorer programcsomagok is Y2K (az ezredforduló angol rövidítése)-függők lehetnek. Az Y2K nem tekinthető klasszikus értelemben számítógépes kóroközónak, a viselkedése alapján mégis „Millennium-vírusnak” is nevezik.

Szakemberek szerint azonban a probléma nagysága nem az egyszerűen elvégezhető, egyedi javításokban volt, hanem abban, hogy csupán egyetlen közepes méretű vállalat esetében több százmillió sor programot kell átfésülni, mielőtt hozzákezdhetnének a korrigáláshoz (vagy új programokat kell vásárolni és telepíteni). Hogy mit jelent 100 millió sor átolvasása? Ha – a példa kedvéért – egy szakember lát neki ennek a feladatnak, és egy sort egy másodperc alatt olvas át, napi nyolc órát és heti öt napot dolgozva 13 év alatt jut a digitális szénakazal végére. Ennyi idő persze nem állt már rendelkezésre, így 13 embert teljes munkaidőben foglal-

koztatva akár egy év alatt is megoldható a feladat. Látható, hogy minél később kezdett hozzá egy szervezet a dilemma megoldásához, annál több szakembert kellett – a világszerte fokozódó kereslet miatt – mind drágábban alkalmaznia.

Mire lehetett számítani, ha a dolgok mégis rosszul alakulnak?

A New York Times összeállítása felhívta a figyelmet azon veszélyekre, amelyek a Millennium-vírus következtében 2000. január 1-jén éjfél után közvetlenül fenyegetik az amerikai állampolgárokat. A felsorolás a teljesség igénye nélkül készült:

- Megszakad a telefonösszeköttetés, mivel a hívások időtartamát a számítógép nem lesz képes kiszámítani.
- Egyidejűleg lejár valamennyi személyi okmány, többek között a forgalmi engedély és az útlevel érvényessége.
- Az adóhivatal 100 évre visszamenőleg kése delmi számlát állít ki az éppen aktuális adótartozásról.
- A bankautomaták lenyelik a hitelkártyát, mivel lejárnak értelmek az érvényességi időt.
- A házi videorendszer elfelejti felvenni az előre beprogramozott műsorokat.
- A gépkocsik műszerfalán a kijelző azonnali időszakos szervizt kezd el sürgetni.
- A gyógyszerárban a komputer visszautasítja a felírt receptet, mondván, hogy rég lejárt az érvényessége.

A fenti problémák – bár egyszerre sújtanak milliókat – inkább átmeneti kényelmetlenségeket okozhatnak, a nagy kommunikációs és gazdasági rendszerek leállása azonban akár tömegszerencsétlenségekhez is vezethet:

- A légi irányítási rendszerek meghibásodása miatt a levegőben lévő gépek nem kapnak leszállási engedélyt, míg valamennyi földön lévő repülő felszólítanak, hogy kezdjék meg a felszállást.
- A toronyházakban az automatikus felvonókat irányító programok leállnak, és az utasok – jobb esetben – valahol a liftaknában rekednek.
- Valamennyi komputerizált termelési rendszer felmondja a szolgálatot.
- Leáll az elektronikus bankközi pénzforgalom.

Bösenbach Erzsébet

Enci meséi

Atannórákon, fejlesztő órákon, a mesék varázslatos „Egyszer volt, hol nem volt” kezdő szavaival megteremték egy olyan légkört, amiben úgy érzik a gyerekek: „játék lesz és nem tanulás”. Észre sem veszik, hogy ha a mesém tartalmát elmondják, megtanultak egy tananyagot. Ezért először inkább „csak” mesélek. Később már ők mesélik el nekem. A céloamat elértem: tudják a „leckét”.

Biztatom pedagógus társaimat, hogy próbálják ki, teremtsenek egy varázslatos mesevilágot a könnyebb tanulás érdekében!

A szavak királya

Menjünk vissza az óidőkbe, amikor még a szavaknak nem volt meg a rendjük!

Tudjátok, rend nélkül összevisszaság van. Kitalálták hát a szavak, legyen náluk királyság.

Igen ám, de ki legyen a király?

– Legyen az, akit először mondanak ki az emberek születésük után. – tanácsolta egy vén, öreg szó.

Megtapsolták. Kifigyelték, hol születik gyermek. Akkor aztán körülvették a szavak a babát és várakoztak!

Vártak, vártak nagyon sokáig.

Egyszer aztán megszólalt a baba!

– Á, ó, a, ú! – mondogatta.

– Nahát! Még, hogy hangok legyenek a szavak királyai! – méltatlankodtak a szavak.

– Várjatok még, és ne nézzétek le a hangokat, hiszen nélkülük mi sem lennénk! – figyelmeztette őket megint a vén szó botjára támaszkodva. Nehéz neki megszólalni, hiszen fogacsinsen.

– Ó, na nézd! Tényleg! – nevettek a szavak.

– Engem ki se tudna mondani így! – dicsekedtek többen.

Gyorsan elszállt az a néhány hónap, míg végül megszólalt a kisgyerek.

– Ma-ma! Pa-pa! – gőgicsélte mosolyogva, kis kezével a szavak után kapdosva a baba.

Minden szó szeme rászégeződött a főnevekre. A főnevek irultak-pirultak, boldogan pislogtak körbe.

– Szóval ti vagytok a királyi család! – törte meg a csendet az öreg szó.

– Gratulálok! Éljen! – kiáltottak többen is.

Hát, így lett a főnév család a „királyi család”, a tulajdonnév pedig a király.

Törvénybe iktatták, hogy ő az egyetlen, aki nagybetűvel írhatja le magát még a mondaton belül is. Gyermekei (szám szerint nyolc) szintén megkapták ezt a megtiszteltetést. Felesége – köznévi – nem kérte ezt a kitüntetést, azt mondta:

– Egy királynénak nem kell annyi rang. Elég, ha segít a férjének és neveli a nyolc gyereket!

Nagyon megtapsolták a szavak. Boldogok voltak, hogy ilyen jó családot kaptak uralkodónak, ahol nem veszekszenek a hatalmon.

– Ki lett a királyi család? – kérdezgették mindenhol a birodalom legtávolabbi csücskében is.

– A FŐNÉV család! – hirdették mindenütt a kikiáltók.

Tízeske

Tízeske nem nagy, de helyes kis legény! Mindenki szereti. Persze ő is szeret huncutkodni! El szokott például bújni. Csak akkor jön elő, ha olyan feladatokat eszelnek ki a gyerekek, aminek a végeredménye pont az ő neve. (Mennyi is az?) – Tíz! (Úgy ám!)

Mondj ilyet, hátha előjön!

0+10, 1+9, 2+8, 3+7, 4+6, 5+5, 6+4,
7+3, 8+2, 9+1, 10+0.

Mennyi volt ez mind? (Tíz!) Nem hallom!
(Tíz!)

Na, így már jó!

Idenézz! Itt is van!

– Sziasztok! Tízeske vagyok! Feladatokat hoztam. Tíz pirosat érnek, ha megoldod őket! – Mennyi nulla meg öt, meg négy meg egy?

(NA?)

– Természetesen tíz! Meg is van az első piros pont!

– Mennyi öt meg kettő, meg egy?

(SZERINTED?)

– Becsapós volt, hiszen nyolc! Ne gondold, hogy mindig minden tíz csak azért, mert az a nevem! Második piros!

– Hát három meg három meg három, az mennyi? (SZÁMOLJ!)

– Úgy van! Kilenc! Harmadik piros!

– Mennyi egy meg egy, meg egy, meg egy, meg kettő, meg kettő meg kettő? (JÓL OLDD MEG!)

– Úgy ám! Pont tíz! Negyedik piros!

– A következőért kettő piros jár! Mennyi lesz: 3+1+1+2+1?

– Az eredményéből vegyél el 2+3+2-öt! Mennyi lett? (NA?)

Persze, hogy egy! Még két piros! Ez igen!

A hetedik pirosért egy számsort kell mondan! Melyik szám a számegeyenesen a harmadik, az ötödik, a kilencedik, a tízedik szám, ha a számsor a nullával kezdődik? (TE TUDOD-E?)

Bizony, bizony: a kettő, a négy, a nyolc és a kilenc. Megszületett a hetedik pont! Ez igen!

Megint kettőt érő feladat jön! Találd ki, melyik számra gondolok! Kerek szám, páros, a ki-

lenc és a tizenegy között lakik a számegeyenesen! (GONDOLKODJ!)

Éljen! Eltaláltad! Valóban a tíz!

Már megint nőtt a pontjaid száma! Gratulálok!

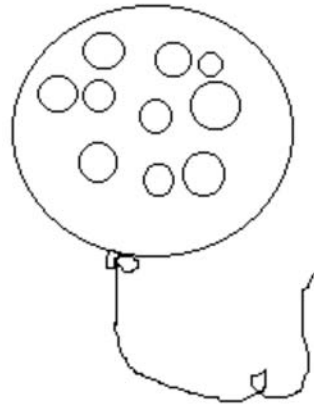
Az utolsó pontért jöjjön pár kivonás!

10-6, 9-5, 6-4, 8-5, 7-3, 9-6, 9-1, 8-3 stb.

(MIT GONDOLSZ, KI TUDOD SZÁMOLNI?)

Tudtam, hogy ügyes vagy! Megszületett a tíz piros pont! Éljen, éljen, éljen!

Búcsúzó is tőled, de kérlek, te színezd ki magadnak a tíz pirosat, mert a legutóbbi kalandomnál megfájdult a kezem, ugyanis megcsípte tíz szűnyog! A pontokat a lufiban találod meg.

Hideg-meleg

Halamikor régen még óriások és törpék is mászkáltak szertesztét a vidéken. Az időjárás sem úgy működött, mint mostanában. Ha jó idő volt, sokáig az volt. Ha hideg, hát az is akár több évig is elhúzódott. Egészen addig, amíg arra nem járt a két törpe.

Hogy milyenek voltak? Bizony nem mindennapiak! Különleges, kétfalú gömbházban laktak. Olyanban, mint egy üveggolyó, csak belül helyes kis lakással. A lakrészt akárhogy is forgott, kívül ez a nagy golyóbis nyugalomban volt.

Ez még semmi! Más különlegessége is volt a két golyóháznak! Amerre gurultak, azonnal megváltozott az időjárás. A kék színű üveggolyós házikó mindenhol ősz, majd telet varázsolt pillanatok alatt. A piros színű pedig tavaszt, nya-

rat. Amíg nem gurultak arra, addig az időjárás sem változott. Jó nagy a világ, elfért benne a kék és a piros törpe bőven!

Sohasem keresztezték egymás útját. Egészen addig, amíg meg nem történt a baj! A sok száz meg száz év alatt nagyon megunták az út figyelését, a golyóház irányítását. Attól kezdve arra ment a golyó, amerre lejtett. Végül mindketőnek ugyanarra lejtett. Elkerülhetetlen volt az összeütközés! A szép golyóházak millió darabra törtek, de a törpék szerencsére megúszták egy-egy bűbbal a fejükön. Nézték egymást mérgeesen, majd hatalmas nevetésben törtek ki. Kezet fogtak, összebarátkoztak. Az időjárást pedig rábízták az évszakokra, akik éppen arra a nagy csatazajra ébredtek fel ki tudja, hány éves álmukból.

Azóta vannak úton az évszakok, de még ők is nehezen győzik, hiszen sok helyen ott marad a nyár vagy a tél, hiába várják a váltást.

A „Cselekvés Rend” tulajdonosa

Jgazságosan, becsülettel kormányozta Szórszágot már évek óta Tulajdonnév. Közben figyelmét semmi sem kerülte el.

Mondatalkotós szolgálatot kellett teljesíteniük az embereknél rengetegszer. Ilyenkor ment a király, királyné, a nyolc gyerek. Sőt! Pattant tette készen azonnal egy másik szófaj is!

Ha a király a nyugalom, akkor ez a másik a nyugtalanság.

– Megfigyeltétek már, mit csinál?

– Láttátok, mit cselekedett?

– Észrevettétek, mi történt? – mondogatta hazafelé menet a király minden alkalommal a szavaknak.

– Igen! Nagy tettekre képes! Csodálatos szócsalád! – áradoztak mindig a szavak is.

– Na, most már legyen valami kitüntetés is ebből a sok dicséretből, hiszen annyit dolgoznak! – mondta egyik reggel nagyot nyújtózva a király. A mai napon megalapítom a „Cselekvés Rend”-et, amit állandóan munkálkodó szófajunknak, az Ige családnak adományozok!

Azóta is büszkén viseli minden ige a kitüntetését.

Milyen?

Han egy szófaj, amelyik egyszer, csak egyetlen egyszer, egy borús napon „elfelejtett” mondatszolgálatra menni. Elaludt szegényke. Nagyon elaludt az egész család!

Gondolták, talán nem veszi észre senki, ha már egyáltalán nem mennek el ilyen nagy késséssel abba a fránya szolgálatba. Nincs öneik semmiféle rangjuk! Nem is olyan fontosak ők!

Igen ám, de amikor azt kérdezték az emberek egymástól:

– Milyen is az?

– Mekkora lett?

– Melyik az, amire gondolsz?

Azon a napon a szavak nem jöttek az emberek nyelvére, így nem tudtak válaszolni!

Mást sem lehetett hallani, mint a sok „nem tudom”-ot! Az emberek városai zengtek tőle!

A szavak királya, amint hazaért, rögtön hívatta „alvós” alattvalóját.

– Ejnye, ejnye! Milyen dolog ez? – korholta. Azt hittétek, nem hiányoztok? Nélkületek szürke a világ! Ti színezitek ki az emberek beszédét, írását! Nélkületek minden sivár! – dohogott tovább Tulajdonnév. – Azért, mert nem dicsértelek soha benneteket, én is hibás vagyok. Többször kellett volna tudatni veletek, mi az emberek véleménye rólatok. Hiába, na! Én is hibáztam.

– Nektek adom a „Mondatszínező” kitüntetését, hogy soha ne felejtsetek el, milyen fontosak vagytok! – fejezte be a „szidást” a király.

Azóta is emlegetik a szófajok:

– „Úgy szidjanak meg, mint elalvásért a meléknevet!”

KUTATÁSOK TÜKRÉBEN

Dr. H. Tóth István

Az igeekötők alakja, jelentése és szerepe a szókincsben

Háttérismeretek és anyanyelv-pedagógiai javaslatok az igeekötők tanításához 2. rész

Bevezetésül

Először ránézésre sok feladatot szerkesztettem, ugyanakkor lehet az a vélemény is, hogy még mindig kevés az **eredményes munkáltatás**hoz a gyakorló pedagógusok rendelkezésére álló igeekötős feladat.

Vannak nyelvtankönyvek, amelyekben a **grammatikai szemlélet** érvényesül, ezért számos ezekben a taneszközökben az **ismeretközpontú gyakorlat**. Azok a nyelvtankönyvek, amelyeknek a szerzői az úgynevezett **kompetenciák elsőbbségére** esküsznek, azokban a taneszközökben az igeekötő **helyes használatának** a hangsúlyozása a jellemző megoldás. E két szélsőségesnek mondható álláspont között **a kommunikációt előtérbe helyező** tankönyvírók a **kiegyensúlyozottságot** tekintik mértéknek, vagyis az igeekötők körében maradvan: a **formatudás** biztosítása mellett az igeekötők **helyes felhasználásának** a lehetőségeit mindig **kommunikációs mezőben** maradvan mutatják be és gyakoroltatják, sosem feledkezve meg az igeekötők **stilisztikai szerepéről** sem; magam ezt az utat tartom helyénvalónak.

Az itt következő **feladatok** készítésekor **az egyszerűtől a bonyolultabb teendők felé** haladtam, lehetőséget kínálva a **válogatásra**,

a **bővítésre**, az **átdolgozásra**, sőt az **elvetésre** is. Ebből az összeállításból, ebből a kínálatból a tanítók és a magyartanárok a saját lehetőségeikhez, a saját tanítványaik képességeihez alkalmazkodva szemezhetnek.

A nyelvtani ismeretek visszaalkalmazására való feladatokat is készítettem. Írtam **a formatudás kialakításához** alkalmazható gyakorlatokat is. **A szókincs bővítését** elősegítő feladatokat éppúgy szerkesztettem, amiként **a stilisztikai felvérteztséget alapozó, erősítő** gyakorlatokat is. Mindenképpen tekintettel voltam az igeekötőkkel összefüggő **helyesírási ismeretek** számba vételére, ezek rendszeres, következetes és kitartó **gyakoroltatására**. Az itt következő gyűjteményemben számos olyan is akad, amelyik a **tanítás – gyakoroltatás – megtanítás – ellenőrzés – felzárkóztatás – tehetséggondozás** sorozatban közvetlenül is, vagy kisebb módosításokkal közvetve is sorompóba állítható.

Rendkívül fontos, hogy **szüntelen gyakoroltatási folyamatban legyen jelen az igeekötő ügye**, mert megfizethetetlen hozadéka van ennek a témának a **beszédtanításban**, a **szófajttannal** összefüggő tudás erősítésében és a **szókincs** gazdagításában, továbbá a **mondattani** tudás biztonságosabbá tételében, vala-

mint minden kétséget kizáróan a **szövegteni és stilisztikai** tudás alkalmazásképes formálásában.

Az igekötős igék alakja, jelentése, és szerepük a szókincs gazdagításában

1. Kapcsoljátok össze az *ad, ír, vesz* igékkel a gyakori igekötők közül azt, amelyiket lehet! Hogyan módosította az igekötő az ige jelentését? Alkossatok mondatokat, hogy lássátok az ige jelentésének a változását!

Gyakori igekötők
abba, agyon, alá, által, alul, át, átal, be, bele, benn, egybe, együtt, el, elé, ellen, elő, előre, fel (föl), félbe, félre, felül (föül), fenn (fönn), hátra, haza, helyre, hozzá, ide, jóvá, itt, keresztül, ketté, ki, kinn, kölcsön, körül, közbe, közé, közre, közzé, külön, le, létre, meg, mellé, neki, oda, ott, össze, rá, rajta, széjjel, szembe, szerte, szét, tele, tova, tovább, tönkre, túl, újjá, újra, utána, utol, végbe, véghez, végig, végre, viszont, vissza

2. Szerkesszettek igekötős igéket! Írjátok egy-egy kijelentő mondatot ezekkel az igekötős igékkel!

Igekötők	Igék
el, fel, meg, össze	birkózik, facsarodik, lát, roppan, ül, vonul

3. Kapcsoljátok egy-egy igekötőt az *ajánl, ejt, fejt, fojt, folyik, gyújt, ijeszt, sújt, rejt, fúj* igékhez! Írjátok kérdő mondatot mindegyik igekötős igével!

4. Alkossatok minél több igekötős igét, vagy igeszármaéket az alábbiak felhasználásával, majd írjátok velük mondatokat!

- a) igekötők: *el, fel, ki, le, meg, össze*;
 b) igék, igeszármaékok: *épült, indulnak, kutatni, találni, váló, nehezítik, könnyíti, vizsgálják, szerelt, tesz, függesztik*

5. Mit fejeznek ki a *mos* igének az *át, el, fel, ki, le, meg* igekötőkkel ellátott alakjai? Foglaljátok

változatos szerkezetű mondatokba a válaszaitokat, majd írjátok le a legötletesebb megoldásokat!

6. Bizonyítsátok be, hogy gazdag a *hoz* ige jelentése az *át, be, el, fel, ide, ki, le, vissza* igekötőknek köszönhetően!

7. Szerkesszettek mondatokat a *küld* igének az *át, be, el, fel, ki, le, oda, szét, vissza* igekötőkkel ellátott alakjaival!

8. Mit tudunk kifejezni a *lát* ige igekötős alakjaival? Írjátok mindegyikkel egy-egy mondatot!

9. Kapcsoljátok különféle igekötőket a *kap* és a *kel* igékhez! Írjátok a jelentésváltozatokkal egy-egy mondatot!

10. Mit fejeznek ki a *megy* ige igekötős alakjai? Foglaljátok őket mondatokba! Törekedjete arra, hogy változatos fajtájú mondatokat alkossatok!

11. Kapcsoljátok egy-egy igekötőt az *ejt, fejt, fojt, folyik, gyújt, ijeszt, sújt, süllyed* igékhez, majd szerkesszettek velük összetett mondatokat!

12. Párosítsátok az egyes igekötős igéket (= A) a megfelelő jelentéssel (= B), azután írjátok velük egy-egy mondatot!

A) igekötős igék	B) az előző igekötős igék jelentése
<i>belefogott</i>	<i>alaptalanul vádolják, gyanúsítják</i>
<i>felfogta</i>	<i>megértette</i>
<i>kifog (rajta)</i>	<i>tévedett, hibát követett el</i>
<i>melléfogott</i>	<i>hozzákezdett</i>
<i>ráfogják</i>	<i>nem győzi erővel</i>

13. Hogyan alakul a szórend, ha az igekötős ige felszólító módú lesz? Magyarázzátok el a tudnivalókat, majd alkossatok mondatokat szóban és írásban egyaránt!

- a) *el, fel, ki, meg*;
 b) *ad, hoz, mond, múlt, tesz*

14. Fejtsétek ki helyesírási szempontból azt, hogy mi történik akkor, ha az igekötő és az ige között más szó áll! Szerkesszettek mondatokat az alábbiak felhasználásával!

- a) *el, fel, ki, meg;*
- b) *is, nem, se, sem;*
- c) *ad, bujdosik, rezzen, vesz*

15. Alkossatok igekötős igéket, azután fejezzétek be a meghatározásokat!

- a) *be, el, fel, ki, meg, rá, vissza;*
- b) *számol*

Megszüntet valamit	
Tájékoztat az elmúlt negyedévi munkáról	
Eldönti, ki lesz a hunyó	
Megnézi, mennyi aprópénze van	
Indítja az űrhajót	
A bíró a bokszolóra	
A bűnöző az ellenfelével	

16. Ékeljétek be változatosan a **15.** feladat igekötős igéi közé a *bír, fog, kezd, lehet, szokott, tud* igéket ragozott alakban! Figyeljétek a határozott (= tárgyas) és az általános (= alanyi) ragozás mellett az alany számára, személyére, továbbá a cselekvés idejére, valamint módjára is!

17. Alakítsátok át a következő példákban szereplő igéket jövő idejűvé, és írjátok le az átalakított mondatokat!

- a) *Kata a leckét megtanulja.*
- b) *Nem megy el Zsóka hazulról.*
- c) *Marci leírja a feladatot?*
- d) *Andris berúgta a gólt!*
- e) *Gergő már áttipeg a szobán.*

18. Ismerjétek meg azokat a szavakat, amelyek legtöbbször ékelődnek be az igekötő és az ige közé! Írjátok olyan mondatokat, amelyekben követik ezek a gyakran előforduló példák a főnévi igenév igekötőjét!

- a) *akar, fog, kell, lehet, szeret, tud;*
- b) *befesteni, fölkelni, megoldani*

19. Alakítsátok át állítóvá a következő tagadó mondatokat! Írjátok le az átalakított mondatokat!

- a) *Nem kell kihirdetni a döntést.*
- b) *Sándort nem tudták rászedni a tréfára.*
- c) *A műhelyben nem akarják összeforrasztani a két vasdarabot.*
- d) *Ezt a tuskót baltával nem lehet széthasítani.*

20. Szerkesszétek át ezeket a mondatokat úgy, hogy alkalmazzátok az *akarjuk, szoktam, tudta* igealakokat!

- a) *Mindennap megtanulom a leckémet.*
- b) *Kihívjuk az évfolyam csoportjait tanulmányi versenyre.*
- c) *A róka átugrotta az árkot.*

21. Tagoljátok helyesen ezeket a mondatokat!

- a) *Megtudtamaz esetet.*
- b) *Én is elbírom vinnia hátam o neztasúlyt.*
- c) *Megígérjük hogy befogjuk tartania szavunkat.*
- d) *Az ekkor asúlyt még én is elbírom szállítani.*
- e) *Megtudtam oldania feladatot.*
- f) *Megígérjük hogy befogjuk aszánkát.*

22. Magyarozzátok meg az alábbi igekötős igék jelentését, majd írjátok velük egy-egy mondatot! Szerepeljenek változatosan – az egybe- és a különírás szempontjából – az igekötős igék a mondataitokban!

átugrik, beugrik, elugrik, felugrik, ideugrik, kiugrik, leugrik, megugrik, odaugrik, ráugrik, visszaugrik

23. Értelmezzétek a következő kérdésben felsorolt igekötős igéket! Szerkesszettek velük egy-egy mondatot!

Mit szoktunk...? Például: *átmosni, elmosni, felmosni, kimosni, lemosni, megmosni*

24. Mi a különbség ezek között az igék között? Alkossatok velük egy-egy mondatot!

ad, átad, bead, elad, idead, felad, hazaad, kiad, lead, megad, összead, ráad, visszaad

25. Szerkesszetek az alábbi igekötők és igék felhasználásával igekötős igéket, és írjátok is le őket a táblázat megfelelő oszlopába!

- a) *el, rá, fel, meg, vissza, ki, el, át;*
 b) *foglal, olvas, áll, szól, vesz, jár, megy, jön, pillant*

Az igekötő és az ige		
egybeírt alakja	közbeékeléses formája	hátról álló / fordított szórendű alakja

26. Csoportosítsátok írásban ezeket a példákat a táblázat szempontjai szerint!

meg + szokott + látogatni, meg + szokott, meg + nem + érti, el + el + szunnyad, képzeld + el, ne + is + szóljatok + bele, be + be + kukkant, meg + vitatjuk, be + akar + jutni, jegyez-zétek + meg, ki + virágzik, fel + fog + szólal-ni, meg + kérdezték, vissza + vissza + néz, meg + tudja + érteni, fel + szeretnélek + ke-resni, meg + van, meg + van + hűlve, meg + lesz + elégedve, le + le + pihen, széjjel + hint, ki + van + nyitva, el + utazott, be + van + festve, el + van + törve, meg + is + vették

igekötő + ige	ige + igekötő	igekötő + más szó + ige(név)

27. Hogyan írjátok helyesen az igekötős szó-szerkezeteket?

- a) *át + fogja + a + derekát*
 át + néz
 bele + bele + kap
 el + lesz + keseredve
 át + fogja + nézni
 le + föl + szaladgál
 meg + van + öt + kiló

ne + adja + vissza
 szerte + széjjel + futottak
 vissza + tekint

- b) *el + lesz + feledve + sokáig*
 előre + hátra + mozgatva
 fel + sem + jegyezhető
 föl + föl + hangzó
 hagyja + félbe
 meg + szeretné + mondani
 mellé + fektetve + találták
 neki + futás
 tova + libben
 túl + tudsz + jutni + rajta

- c) *ide + oda + tántorgó*
 kérd + ki
 keresztül + szelő
 ki + ki + lép
 ki + szabad + állni
 meg + szerette + nagyon
 mellé + volt + fektetve
 nem + gondolni + rá
 olvasd + el
 végbe + megy

28. Alkossatok mondatokat az adott szavakból, és írjátok le a legsikeresebbeket!

- a) *meg, neki, tetszett, a könyv*
 .....
 .....
 .....
 b) *a vízbe, ugrani, bele, fog*
 .....
 .....
 .....
 c) *a mozdulatot, meg, ezt, figyelni, tetszett*
 .....
 .....
 .....
 d) *a munkába, bele, fog*
 .....
 .....
 .....
 e) *még, meg, tegnap, volt, a labdám*
 .....
 .....
 .....

f) össze, az utcán, fognak, találkozni

.....

.....

g) volt, a pohár, már, repedve, meg

.....

.....

h) valamennyien, fognak, össze, a munkában

.....

.....

29. Állítsatok össze olyan mondatokat, amelyekben az *akar, bír, fog, illik, kell, lehet, szeret, szokott, tud, van* szavak az igekötő és a hozzá tartozó ige vagy igenév közé ékelődnek!

30. Alkossatok olyan szerkezeteket, ahol az igekötő és az igenév között más szó áll, majd foglaljátok ugyanezeket mondatba tagadó alakban!

igekötő	ige	igenév
vissza, el, ki, be, oda	szeretnénk, van, tudja, lehet, volt, fogunk	menni, találni, csukva, kötvén, költözni, segíteni

31. Szerkesszetek igekötős ígéket, majd alkossatok velük mondatokat! Törekedjete arra, hogy az igekötős ige mindhárom alakjával írjatok mondatokat!

igekötő	beékelődő más szó	ige
fel, haza, ki, meg	akarom, fognak, is, kell, lehet, se, szeretném, szabad, tudom	békül, javít, jön, néz, old, olvas, talál, varr, visz

32. Alakítsátok át az alábbi mondatokat úgy, hogy használjátok fel a kiemelt szavakat!

akar, fog, kell, lehet, tud, szeret

a) Köntörfalazás nélkül elmondta a véleményét.

.....

.....

b) Az állatorvos alaposan megvizsgálta a beteg cicát.

.....

.....

c) Mivel fényes nappal volt, könnyű volt megtalálni a helyes utat a hegyoldalba.

.....

.....

d) Az orvosok a beteg érdekében megpróbálták a lehetetlent is.

.....

.....

e) A Liverpool kikérte klubjától a milánói sztárjátékost.

.....

.....

Összefoglalásul

Az igekötőkkel összefüggő nyelvészeti háttértudással és az igekötők tanításához kapcsolódó feladataimmal tanítóink és magyartanáraink munkáját kívántam és szándékozom a továbbiakban is segíteni jelen sorozatom most bemutatott, második részével. Dolgozatomban ezúttal **az igekötőről való alaktani és jelentéstani tudást megerősítő** gyakorlati **lehetőségeket** adtam közre.

Az igekötőkkel foglalkozó tanóráink közben kétségtelenül alkalom nyílt tanítványaink **aktív szókincsének a gazdagítására**, ugyanakkor a **passzív szóállományuk mozgósítására** is. A szókincsfejlesztésnek érintenie kell a tanulóknak meglevő aktív és passzív réteget is, mert **a nyelv és a beszéd nemcsak közlő, hanem tájékoztató és befolyásoló funkciót is ellát / elláthat, nem beszélve a poétikai funkció értékeinek a megláttatásával egybevágó nyelv- és irodalompedagógiai feladatainkról.**

Ennek a sorozatomnak a következő részében olyan feladatokat mutatok be, amelyek az igekötős ígéknél a mondatokban és a mondatok fölötti szintekben betöltött szerepét igazolják, szervesen kapcsolódva a stilisztikai kompetenciához.

Bánné Szikszai Erika

Szemléltetve sokkal könnyebb II. rész

A motiváció

Folyóiratunk előző számában a szemléltetés elméletét, történeti háttérét, módszereit tekintettük át. Dolgozatomban folytatásában megvizsgáljuk a szemléltetés és a motiváció kapcsolatát.

A tanulás során az ember úgy alkalmazkodik a környezetéhez, hogy emléknymokat szerez, amelyek bizonyos sémákba szerveződnek, és így sokkal könnyebb lesz általuk a környezetből jövő információkat feldolgozni. Az iskolai tanulást a tanár kezdeményezi és irányítja. Ezt hívjuk tanításnak. Ebben a folyamatban az a legfontosabb, hogy a gyerekek együttműködjenek a tanítóval, tanárral.

Ezt az együttműködést a motivációval érhetjük el. Ezen az oktatás elméletében két nagyon fontos, összefüggő dolgot értünk. Egyrészt lehet egy belső hajtóerő, aminek hatására a diák együttműködik a tanárral, másrészt pedig a tanár azon erőfeszítései, amelyek arra irányulnak, hogy a diákokat rávegye az együttműködésre. Ez utóbbit motiválásnak nevezzük.

De mi is a motiváció? „A motiváció valamely tevékenységre való készlettségi állapot, mely az alacsonytól a magas szintig terjedhet.”¹ Az ismeretek megszerzése és a kíváncsiság felkeltése érdekében az érzelmeket használja fel. A jól motiváltság érdekében a tanítónak mindent meg kell tennie. Ezt szolgálják a különböző szemléltető anyagok.

Ha a gyerekek jól motiváltak, akkor jó kedvvel és szívesen dolgoznak a tanító kérésére. A jól előkészített érdeklődés, és a „kellő érzelmi

– akarati – célt látó – jól motivált pszichofizikai állapotban lévő tanulókkal lehet igazán örömteli, sikeres pedagógiai munkát végezni.”² Könnyebben lehet tanítani az olyan tanulókat, akik érzelmi legelő vannak készítve a tananyag befogadására.

Manapság egyre inkább felfigyelhetünk a gyerekek iskolai passzivitására. Ez megnyilvánulhat a teljesítményükön, az órára való készségükben, a házi feladat elkészítésének minőségében, ill. terjedelmében stb. Ezeknek a hiányosságoknak a gyökere a családban keresendő. Általában azok a diákok tanulnak rosszul, nem készítik a házi feladatot – vagy ha készítik is, akkor is csak egy részét –, akiknek a családjában gondok vannak. Ezekre a diákokra jobban oda kell figyelnünk, és minél több szeretetet kell nekik adni, ezzel is arra ösztönözve őket, hogy érdemes tanulni. Ebből a szempontból vizsgáljuk meg a tanulók motívumait!

A tanulók motívumai

Kognitív motívumok

Jde azok a motívumok sorolhatók, amelyek a tudás tartalmi elsajátításával állnak kapcsolatban. Ezeket belső motívumoknak nevezhetjük, hiszen a gyerekek azért tanulnak, hogy örömet szerezzenek maguknak. Ezt az örömet vezérli a kíváncsiság, az érdeklődés, a kompetencia és az a törekvésük, amely az ellentmondások kiküszöböléséhez vezet.

A kíváncsiság nem más, mint a megismerés vágya. Ez hajt bennünket a környezet megismerésére.

¹ Barkóczi – Putnoky (1989): *Tanulás és motiváció*. Tankönyvkiadó, Budapest

² Veszprémi László: *Didaktika*. APC Stúdió 2000. május 122. p.

résére. Ez nagyon erős motívum! Általában a dolgok, jelenségek okaira korlátozódik. Amint a diák megkapja a feleletet a „Miért?” kérdésre, már ki van elégítve a kíváncsisága, és motiváltsága már alább is hagy.

Akkor beszélhetünk érdeklődésről, ha a kíváncsiság valamely tárgyra irányul, és minden alkalommal visszatérően a „dolgok ugyanazon osztályára vagyunk kíváncsiak”.³ Ez is igen nagy tanulási motívum lehet.

A kompetencia akkor szerez nagy örömet a diákoknak akkor is, ha egy-egy feladat megoldásaként nem jár külön jutalom, ugyanis ekkor a tanulás élménye motivál.

„Törekvés az ellentmondások kiküszöbölésére.”⁴ Minden ember nehezen viseli az ellentmondó tapasztalatokat. Ezért fontos, hogy a meglévő tudásunkat bővítsük, hogy ellentmondásmentes egységekbe lehessen integrálni a tudásunkat. Ennek is nagy motiváló ereje lehet.

A családi háttérrel összefüggő motívumok

A szülők követelhetik a jó tanulmányi eredményeket. Ez általában a jutalmazás és büntetés keretein belül valósul meg nagyon sok családban. Ez csak olyan családoknál fordul elő, ahol fontosnak tartják az iskolai előmenetelt, ill. hagyománya van az instrumentális kondicionálásnak (jutalmazás és büntetés). A diák lehet ennek következtében szorgalmas, de ez nem alakul át érdeklődéssé. Ilyenkor úgy viselkedik, mint egy „gép”. Ez a monotonitás sok gyermek esetében megfigyelhető. Ha nem teljesít az otthoni elvárásoknak megfelelően, akkor bármire képesek, hogy jobb jegyet kapjanak. Például: Ha négyest kap, akkor elkezd sírni, mert otthon megbüntetik érte. Ilyen esetben nem szabad hagyni, hogy a gyermek manipuláljon bennünket, tanítókat, mert elveszítethetjük objektivitásunkat.

A szülők gyermekeikkel való érzelmi kapcsolata jó, és fontosnak tartják az is-

kolai eredményeket. Ez a legjobb külső motíváció, hiszen itt a szülő érzelmi úton hat a gyermek előmenetelére. Ez a külső motívum nagyon könnyen alakul át belsővé.

A gyermekek elé mintaként állíthatják a szülő a tudást, ha annak nagy múltja van a családban.

A gyermek karrier-elképzeléseivel szorosan összefüggő motívumok

„Jó” szakma megszerzése. Ez azoknál a diákoknál figyelhető meg, akik már idősebbek, és nem érzik azt, hogy nincs esélyük. Ez az elvárás könnyen átalakulhat belső motívummá, hiszen itt a tudás eszköz a kiváló eredmények megszerzése érdekében.

Egy másik elképzelés a **kiemelkedés vágya**. Ez hatékony lehet, de nem minden embernek sikerül, hiszen a tudás megszerzése és a jó állás után az életkörülményei változnak. Sokaknak ez nagyon megterhelő lehet.

Kortársakkal kapcsolatos motívumok

Az osztályban több jó tanulót állíthatnak a **mintakövetés** példáiá. Ez erősítheti a tanuló motívációját.

A mintakövetés egyik aloscete a **versengés**. Ezt a motívumot a kiemelkedés és az elismerés utáni vágy hozza létre. Ez addig működik, amíg a minta tanuló eredményei nem csökkennek.

Több tanuló esetében a motíváció alacsony marad, ha:

- a családi háttér rendezetlen, és nem kísérik figyelemmel a gyermek iskolai előmenetelét, ill. nincs meg a szülő és a gyermek közti érzelmi kapcsolat;
- a szülők nem tartják fontosnak a tudást;
- a gyermek karrier-elképzeléséhez nem kell jó tanulmányi eredmény;
- a kortársai nem értékelik az iskolai teljesítményt;

¹ Knausz Imre: A tanítás mestersége, internet

² uo.

- a kortársai értékelik az iskolai teljesítményét, de lemaradása oly mértékű, hogy behozhatatlannak tűnik;
- ha a tanuló kíváncsiságát nem elégíti ki az iskola, hiszen az órán nem arról van szó, amit ő éppen érdekesnek talál.

Mindezek ismeretében nagyon fontosnak tartom, hogy a tanítónak motiválnia kell a tanulókat.

A tanító és tanár feladatai a motivációval kapcsolatban

Ismerjük meg a diákokat!

Minden kisdíákot meg kell ismernünk közelebbről, figyelemmel kell kísérni a tevékenységét és el kell fogadni olyannak, amilyen. Ez a viszony a tanító és a diák között egy motiváló tényező is lehet a tanulásra. Nagyon fontosnak tartom, hogy kölcsönösen fogadják el egymást, hiszen így jobb lehet a tanóra mindkettejük számára.

Meg kell tanulni a diák nevét, ha együtt akarunk működni. Mivel több száz nevet kell megtanulnunk, ezért névtáblát és ülésrendet mindenképp készítsünk! Ha nem emlékszünk a diák nevére, akkor el is vesztheti a belénk vetett bizalmát, mert úgy tűnhet számára, hogy egyáltalán nem fontos nekünk.

Ahhoz, hogy megismerjük diákjainkat, *beszélgetni kell velük!* Beszélgetéseink lehetnek közösen az osztállyal, csoportokban, de ajánlott egyéneknként is! Meg kell ismernünk az érdeklődési köreiket, életmódjukat, problémáikat.

Ha már ezeken túl vagyunk, akkor *ismerjük meg őket közelebbről is!* Beszélgessünk velük minél több dologról, minél több szituációban. Akkor tudunk meg róluk sok mindent, amikor más szituációban vagyunk. Ilyenkor a gyerekek – számunkra – új oldalait is megmutatják. Ez általában táborok, osztálykirándulások stb. alkalmával kerülnek felszínre.

A megismeréshez használhatunk *kérdőíveket* is. Ezeket önállóan kell elkészítenünk, és mindig olyan kérdéseket tegyünk fel benne, amelyek elgondolkodtatják őket, pl. érdeklődés, Mi lesz, ha?, életmód.

A megismerés egy másik módja a *feljegyzések* készítése. Néhány diák fejlődését rögzíthetjük a tanév kezdetétől a tanév végéig. Ilyenkor egy teljes képet kapunk a munkánk eredményességéről.

A megismeréshez fel kell használnunk a *szülőktől való információkat!* Ezeket általában a fogadóórákon kapjuk meg. Jellemző ezekre a beszélgetésekre, hogy mi többet tudunk meg a gyerekről, mint a szülő gyermeke iskolai előmeneteléről.

Az osztályban teremtsünk pozitív légkört!

Akkor működnek együtt a leghatékonyabban, ha mind a tanuló, mind a tanár jól érzi magát az iskolában.

Ehhez *meg kell teremtenünk az érzelmi biztonságot!* Olyan légkör legyen az osztályban, amely a szeretetre épül, és így akadályozzuk meg a szorongások kialakulását! Így a gyerekek élményszerűen, könnyen tanulhatnak.

A pozitív légkörteremtéshez szorosan kapcsolódik az *osztályterem díszítése*. Ennek mindig tükröznie kell a tanulók érdeklődését és értékrendjét. Így otthonosan érezhetik magukat a teremben! A terem felszereltsége és dekorációja minden esetben közvetítse számukra a kultúrát.

Nagyon fontos, hogy *kényelmesen érezzék magukat a gyerekek a székeken!* Ezt azért tartom fontosnak, mert elterelheti a figyelmüket a kényelmetlen testtartás.

Minden órára próbáljunk meg egy kis *humort és játékosságot varázsolni!*

Soha ne legyünk *agresszívak a gyerekekkel szemben!* Ne éreztessük velük, hogy buták! Ne hagyjuk, hogy a gyerekek egy csoportja bántsa társait lelkileg (buta, gyengébb képességű stb.).

Minden iskolán belüli agressziót akadályozzuk meg!

Legyen személyes kapcsolatunk a gyerekekkel!

Mutassunk számukra követendő példát!

- Lehet maga a pedagógus. Ez nem azt jelenti, hogy ugyanúgy kell viselkedni, mint ő, hanem az életünkkel, a gondolkodásunkkal és a személyiségünkkel kell őket motiválni arra, hogy tartalmas életet éljenek.

- A tananyagban szereplő pozitív értékekre rendszeresen fel kell hívni a figyelmüket! Eze-

ket a példákat beszéljük is meg velük!

- Keressünk a mai sztárok között példákat! Mutassuk meg általuk, hogy kemény munkával és tanulással milyen életet lehet elérni!

Igazán élményszerű oktatáshoz vezet, ha ezeket a módszereket folyamatosan gyakoroljuk. Ennek következtében mind a gyerekek, mind a tanító szeretnek iskolába járni, tanulni és dolgozni. Számomra ez a legfontosabb a mai oktatásban.

Kössünk a gyerekekkel megállapodást!

Kollektív megállapodás: A tanító megállapodik a gyerekekkel bizonyos szabályok kapcsán. Például magatartás, házirend stb. Mivel oda-vissza érvényű ez a kapcsolat, ezért a tanítónak is fel kell ajánlania valamit.

Ez a módszer alacsony szinten motivált gyerekeknél nagyon fontos! Mindig valami cél érdekében hozzuk ezeket a megállapodásokat! Mindkét fél számára járjon előnyökkel!

Érdekessé kell tenni a tanórákat!

Ez az egyik legfontosabb, belső motivációs eszköz!

- A tanítandó anyagot mindig kapcsoljuk a gyerekek környezetéhez!

- Fontos, hogy a gyerekek érdeklődési köreiből is kapcsolódjon az órai anyag!
- Problémákat keressünk és oldjuk meg velük!
- Mindig új módszereket alkalmazzunk!
- Fokozatosan nehezítsük a tanulók feladatait! A túl könnyű feladatok unalmassá teszik az órát.

Mértékkel használjuk a megerősítés eszközeit!

A jutalmazás és büntetés hatékony tanulási módszer! Ezt bizonyítják Skinner kísérletei is.

- Az osztályozás hatékonysága nem mindig éri el a célját! Ezt a tanulók jutalomnak és büntetésnek egyaránt érezhetik, de bizonyos diákokat már ez sem érdekel.
- A dicsérettel, mint eszközzel élve nagyobb hatást válthatunk ki a gyerekekből. Alkalmazzuk többet, mint a szidást!
- Ha a gyerekek elfogadják minket, akkor nem kötelező dicsérni vagy büntetni, elég, ha érzelmeikkel reagálunk.
- A külső megerősítés gyengíti a kognitív motívumok hatását! pl: ötös, dicséret

Azért van sokféle motivációra szükségünk, mert a gyerekek is különbözőek. Sikert csak akkor érhetünk el egy osztállyal, ha mindenkit sikerül motiválnunk!

Deichlerné Könyves Ildikó

Tanulók és pedagógusok tanulási motivációjáról – egy felmérés tükrében

Gyakorló pedagógusként szükségesnek tartom a folyamatos tanulást, a megújulást.

Felmérésemben a gyermek-felnőtt tanulók tanulási motivációit vizsgálom, saját kutatás alapján. Érdeklődésem munkahelyem tanulóira és kollégáimra irányult, melyhez fel tudtam használni saját tapasztalataimat is.

I. A vizsgálat leírása

Vizsgálatomban a következő *hipotéziseket* elemeztem:

A gyermekek iskolai tanulásának szempontjából kimutatható a három motívumcsoport jelentősége:

- A szorongás és a teljesítmény, a kíváncsiság, valamint a szociális motívumok csoportja.
- A felnőttek elsősorban egzisztenciális okokból tanulnak.
- A felnőttek tanulását nagymértékben nehezítik a külső tényezők (munkahelyi és családi kötelezettségek).

1. A minta

A tanulói vizsgálatot iskolám 4. osztályos tanulói között végeztem 57 fővel. Átlagos szociális háttérrel és képességekkel rendelkező, kisvárosban élő tanulókról van szó.

A pedagógusok vizsgálatában 27 fő vett részt. A pedagógusok közül 4 fő más településről bejáró, a többi pedagógus helyben lakó.

2. A vizsgálat eszközei, módszerei

A felmérésben felhasználtam a Nyugat-magyarországi Egyetem Apáczai Csere János Tanítóképző Főiskolai Kar tanulási motivációs kérdőívét, valamint az általam összeállított kérdőívet a pedagógusok tanulási motivációjára és továbbtanulására vonatkozóan.

Az eredmények bemutatása, elemzése

Az iskolai feladatvégzés szempontjából a tanulók önbecsülésére a teljesítménykészítés és a szorongás van a legnagyobb hatással. A teljesítménymotiváció kifejeződhet egyrészt a siker elérésére, másrészt a kudarc elkerülésére való törekvésben, mely utóbbi akkor jelenik meg, ha a feladathelyzet szorongást kelt a tanulóban. Amennyiben a tanulót az iskolában sorozatos kudarcok érik, az önbizalma megrendül, mind kevesebbre értékeli magát, és végül a viselkedése is ehhez fog idomulni. (Tóth László, 1995.)

II. A tanulók körében végzett vizsgálat 5 terület köré csoportosította a kérdéseket.

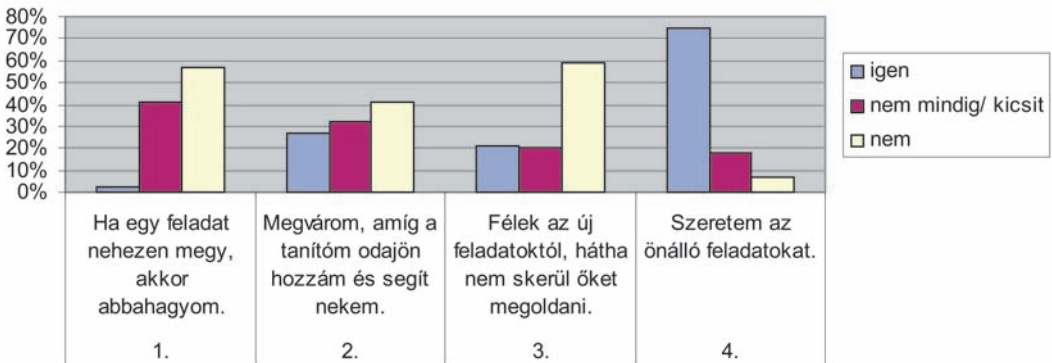
1. Az elsajátítási motívumra vonatkozó állítások eredményei

A tanulók 57%-a nem hagyja abba a feladatmegoldást akkor sem, ha nehéz neki a feladat. Ezt a pozitív önbecsülést, önbizalmat támasztja alá a 3. kérdésnél adott szintén magas érték. A tanulók 59%-a nem fél az új feladatoktól. 42 tanuló (75%) szeret önállóan dolgozni, tehát bíznak önmagukban, nem kell a csoporttagok segítsége sem a feladatmegoldáshoz, a tanító segítségét is csak 27% kéri. (1. ábra)

2. A teljesítménymotivációra vonatkozó állítások

Az iskolai feladatvégzés során siker és kudarc egyaránt érheti a gyermeket. Míg a kudarcotól való félelem a szorongással függ össze, addig a sikerre, illetve a kompetenciára való törekvés a teljesítményigénnyel. A teljesítményigény koncepciója Murray-tól származik, azonban a koncepció részletes kimunkálása, a mérésére szolgáló eszközök kidolgozása és kutatása McClelland és Atkinson érdeme. Az ő nevékhöz fűződik annak a megállapítása, hogy a teljesítménykészítés két dologtól függ: a feladat nehézségére vonatkozó szubjektív becsléstől és az elérendő cél vonzerejétől. (Tóth László, 1995.)

A tanulók 46%-a jobban szereti a könnyű feladatokat, de a 61%-a nem hagyja abba a nehéz feladatokat sem. Ha hibáznak, a 75%-uk tudja, hogy javítani kell a feladatot. (2. ábra)

1. ábra

Az elsajátítás motívumára vonatkozó állítások

3. Az elsajátítás örömeire vonatkozó állítások

Az érzelmi reakciók az önbecsüléssel és az énkép fenntartásával is szoros összefüggést mutatnak. A siker, az öröm része a teljesítmény motiváció elérésének. A tanulók 93%-a örül egy jó megoldásnak, 75%-a egy mese önálló elolvasásának. Viszont meglepő, hogy 45% nem szomorú, ha nem tud valamit megoldani. (3. ábra)

4. A tanulás iránti érdeklődésre vonatkozó állítások

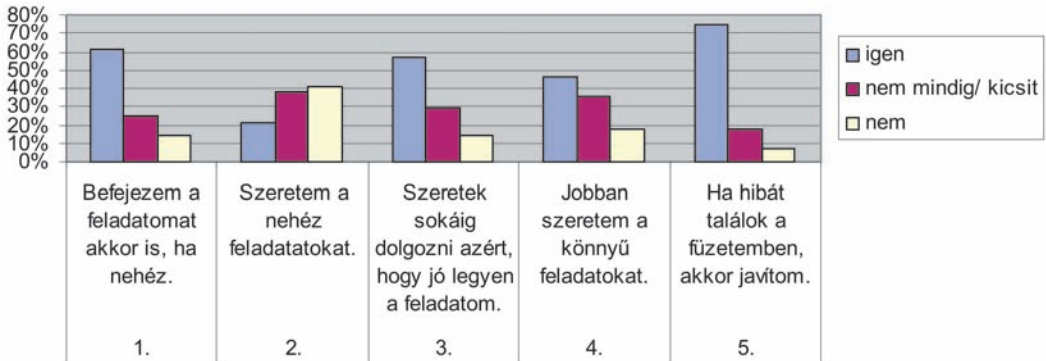
A kíváncsiság felkeltése nem kis feladat a pedagógusok számára. Ha egy óra sokszínű, módszereiben változatos, akkor biztos, hogy a gyerekek érdeklődése is megnő. Számít a pedagógus lelkesedése, fontos, hogy tudja a tanulóit belsőleg motiválni.

A gyerekek 75%-a úgy véli, hogy érdekes dolgokat tanul az iskolában. Sajnos csak 25%-

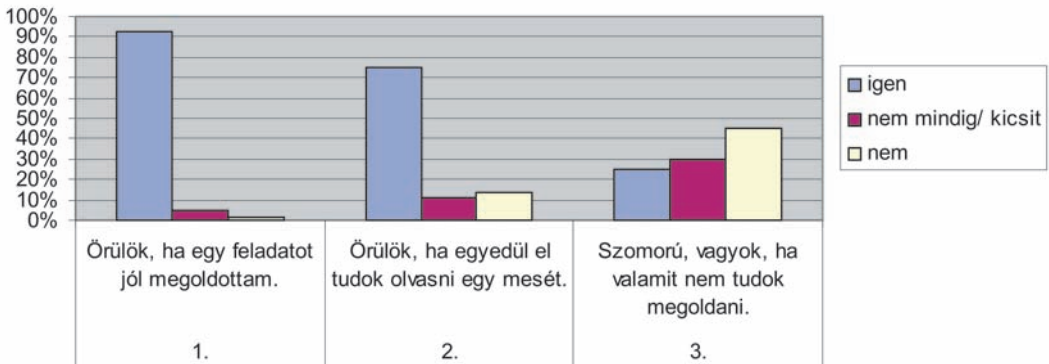
uk vélekedik úgy, hogy nem unalmasak a tanórák. Feladattudatról árulkodik a következő érték: 68%-a a tanulóknak törekszik a jó megoldásokra. A gyerekek érdeklődésére utal, hogy 43% szeret olvasni, 40% számolni és csak 25% szeret írni. (4. 5.táblázat)

5. Társas szociális motívumokra(felnőtt-gyermek kapcsolat) vonatkozó állítások

A motívumok utolsó csoportjába a másokkal való kapcsolatból származó motívumok tartoznak. Ezek a motívumok a szeretet igényéből, az elfogadási igényből, a valakihez való tartozás igényéből fakadnak, és abban nyilvánulnak meg, hogy a gyermek igyekszik meglegelni annak a módját, hogy dicséretet, figyelmet, odafordulást és törődést kapjon az osztálytársaitól és a tanáraitól. A tanulás és

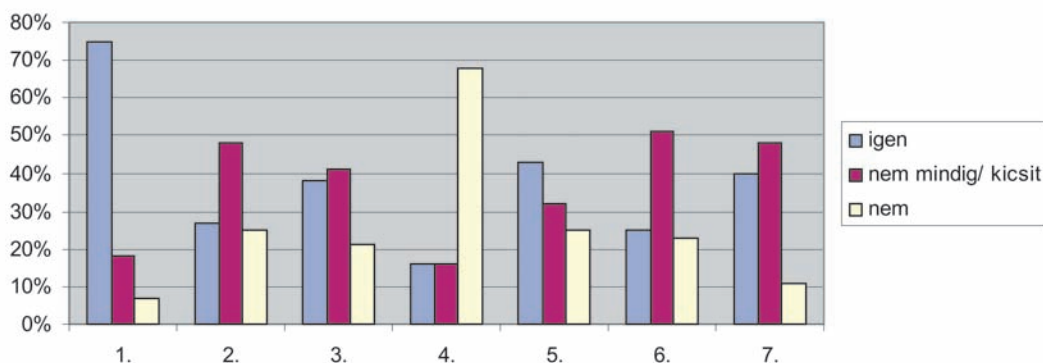
2. ábra
A teljesítmény motivációra vonatkozó állítások

3. ábra
Az elsajátítás örömeire vonatkozó állítás

a teljesítmény szempontjából ezek nagyon fontos ösztönzők, hiszen a diák nemcsak azért tanulhat, hogy a tudásvágyát kielégítse, hanem hogy másokból – különösképpen a tanárból – elismerést váltson ki.

Az alsó tagozatos gyermekek a pedagógus dicséretére vágnak, kevésbé érdekli még őket a kortárs csoport megítélése. A tanulók 63%-ának fontos, hogy a tanító megdicsérje; 80%-uk olyan sokat akar tudni, mint a pedagógus. A versenyhelyzet kialakulására utal, hogy 36 tanuló (64%) örül, ha jobban tud valamit társainál, és 34 tanuló a legjobb akar lenni az osztályban. Kár, hogy a gyerekek közül csak 8 örül a másik sikerének.

5. ábra

A tanulás iránti érdeklődésre vonatkozó állítások

	Igen	Nem mindig/ kicsit	Nem
1. Érdekes dolgokat tanulok az iskolában.	75%	18%	7%
2. A legtöbb óra unalmas.	27%	48%	25%
3. Kíváncsian várom, hogy a következő órán mit tanulunk.	38%	41%	21%
4. Nem érdekel, hogy jó vagy rossz a feladatom, csak készen legyen.	16%	16%	68%
5. Szeretek olvasni.	43%	32%	25%
6. Szeretek írni.	25%	51%	23%
7. Szeretek számolni.	40%	48%	11%

4. ábra

A tanulás iránti érdeklődésre vonatkozó állítások

29 tanuló (51%) jutalmat kap a jó jegyért, 16 (29%) büntetést, és sajnos a gyerekek 11%-a nem is kommunikál szüleiével az iskolában történetekről. (6.7. ábra)

III. A pedagógusok körében végzett vizsgálat négy terület köré csoportosította a kérdéseket.

1. A pedagógusok képzéseken való részvétele

Kérdőívünkben először a már elvégzett képzésekről tájékoztunk. (8. ábra)

A politikai rendszerváltozás nyomán a közoktatási rendszer lényeges átalakulását átélő Közép-Európában – így Magyarországon is – a pedagógusképzés területén az utóbbi években éppen

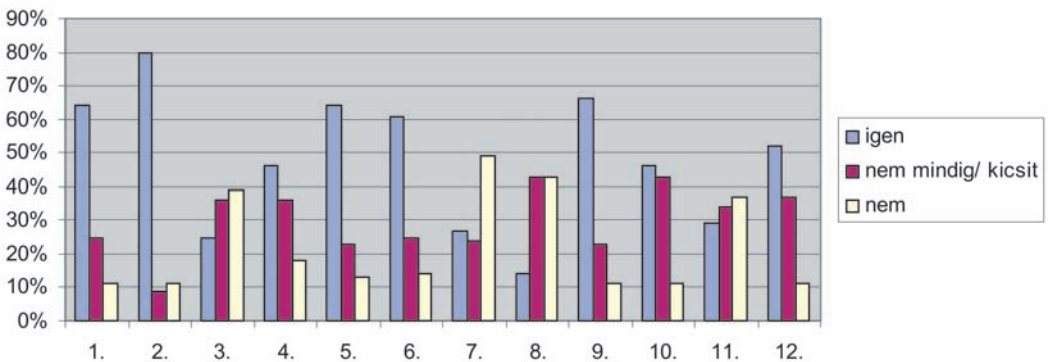
a továbbképzés változott a leginkább. A legradikálisabban ez valószínűleg Magyarországon történt, egy 1997-es kormányrendelet hétévenként megújítandó továbbképzési kötelezettséget írt elő, és egyben a továbbképzés működtetésének egész rendszerét újrászabályozta. Nemzetközi összehasonlításban is pozitívan értékelhető eleme ennek a rendszernek, hogy állami finanszírozási garanciát is teremt, és hogy a továbbképzésre biztosított összeget normatív alapon (a pedagógusok létszá-

ma szerint) az iskolákhoz rendeli. Így – elvileg – lehetőség nyílt egy igényorientált továbbképzési szisztéma kialakulására, amelyet – a kötelezettség folytán – folyamatosan működtetni is kell.

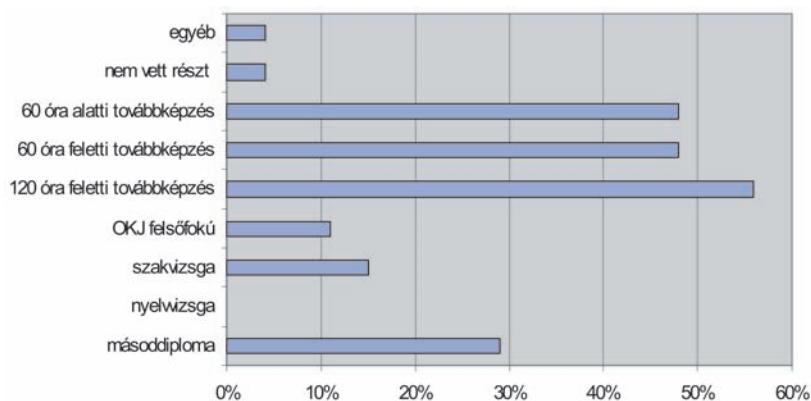
A megkérdezett 27 pedagógusból legmagasabb számban a szaktárgyukhoz és a pedagógiai munkájukhoz kapcsolódó továbbképzéseken vettek részt. Kevés a szakvizsgával záruló képzésben résztvevők száma (15%), és a tantestületből senki nem tett nyelvvizsgát.

	Igen	Nem mindig/ kicsit	Nem
1. Fontos nekem, hogy megdicsérjen a tanító néni.	64%	25%	11%
2. Szeretnék olyan sokat tudni, mint a tanító néni.	80%	9%	11%
3. Félek, hogy nem tudok válaszolni a tanítóm kérdésére.	25%	36%	39%
4. Ha valamire rájövök, azonnal el akarom mondani.	46%	36%	18%
5. Örülök, ha jobban tudok valamit, mint az osztálytársaim.	64%	23%	13%
6. Szeretnék a legjobb tanuló lenni az osztályban.	61%	25%	14%
7. Nem szeretek egyedül dolgozni.	27%	24%	49%
8. Osztálytársaim velem örülnek, ha jó jegyet kapok.	14%	43%	43%
9. Azért tanulok, hogy sok piros pontom/ötösöm legyen.	66%	23%	11%
10. Elmesélem szüleimnek, hogy mit tanultunk az iskolában.	46%	43%	11%
11. Büntetést kapok otthon, ha rossz jegyet viszek haza.	29%	34%	37%
12. Jutalmat kapok, ha jó jegyet viszek haza.	29%	34%	37%

6. ábra
Társas-szociális motívumokra vonatkozó állítások

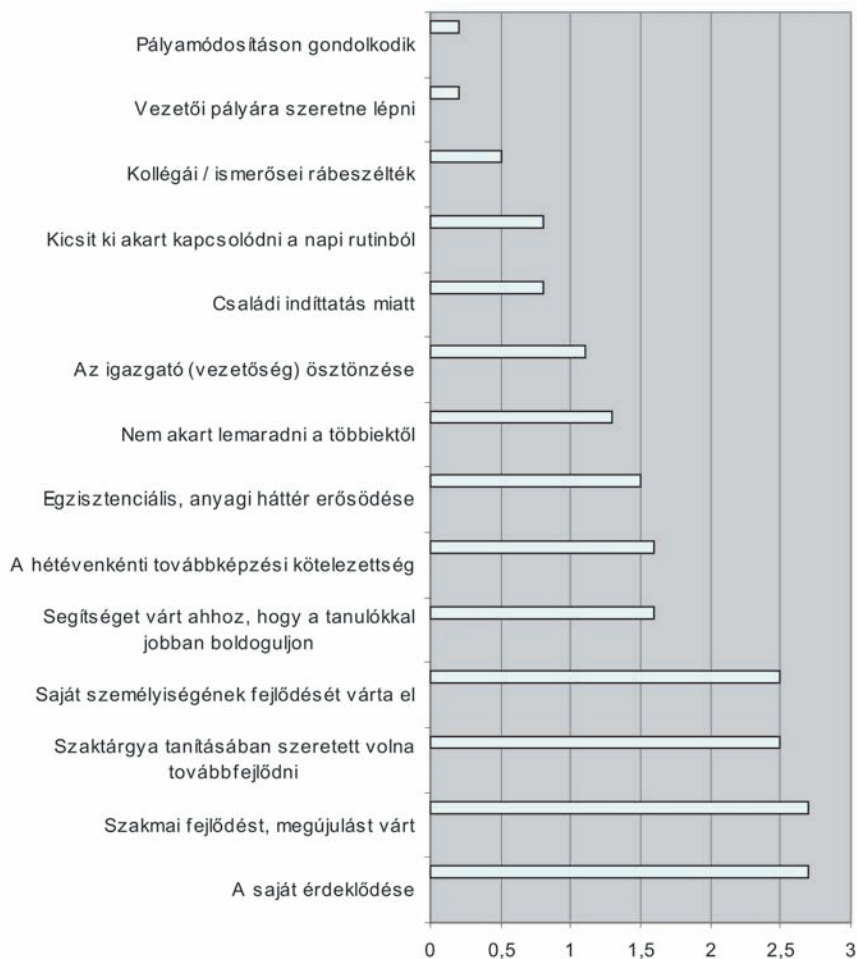

7. ábra
Társas-szociális motívumokra vonatkozó állítások

8. ábra

A továbbképzés választásának motívumai (átlagos pontszám)

9. ábra

Pedagógusok tanulási motivációi

2. Milyen tanulási motívumok játszottak szerepet a tanulásban?

A pedagógusoknál a megnevezett motívumok közül legerősebb az érdeklődés és a szakmai fejlődés, megújulás. A megkérdezett pedagógusoknak nagyon fontos a szaktárgya tanításában való fejlődés motívuma és személyiségének fejlődése is. Nem játszik szerepet a tanulásban a pályamódosítás lehetősége, valamint a vezetői pálya presztízse. (9. ábra)

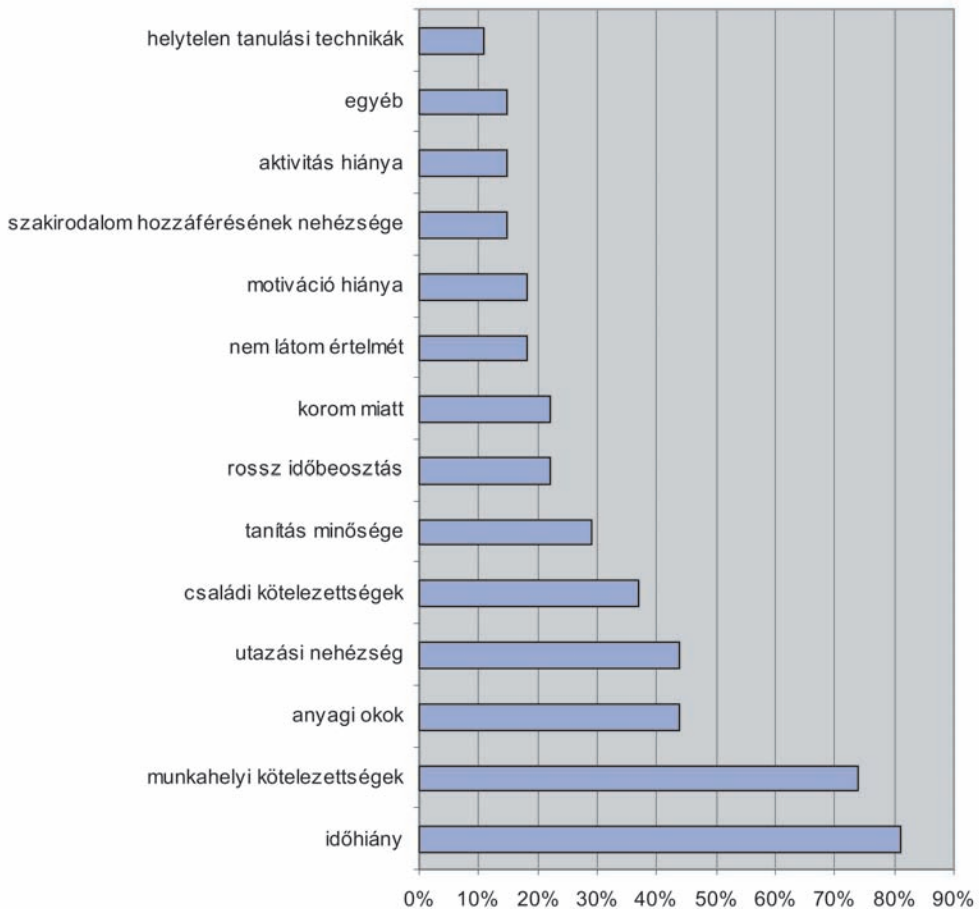
3. Mely tényezők teszik nehezzé, hogy 30 órát meghaladó képzésre, továbbtanulásra jelentkezzenek a pedagógusok?

A kérdezett pedagógusok főként a külső tényezők miatt nem tanulnak. Ha külön vizsgáljuk

a nehezítő tényezőket, azt látjuk, hogy első helyen az időhiány (22 említéssel, 74%-kal), második helyen a munkahelyi kötelezettségek állnak (20 említéssel, 81%-kal), az anyagi okok és az utazási nehézségek (12 említéssel, 44%-kal) a harmadik helyen áll. A belső tényezők (pl. rossz időbeosztás, helytelen tanulási technikák, aktivitás hiánya) kevésbé gátló tényezők. (10. ábra)

4. Milyen tulajdonságokat, készségeket tartanak erősségüknek a pedagógusok tanulásuk során?

Az erősségeknél az első helyen a szorgalom (81%, 22 említés), a jó szövegértés (55%, 15 említés), a jó olvasási készség (52%, 14 említés) és a jó memória (48%, 13 említés) állnak. Ezek a tényezők a tanulás belső feltételeihez kötődnek. (11. ábra)

10. ábra
A tanulást nehezítő tényezők (%)

5. Milyen tulajdonságokat, készségeket tartanak erősségüknek a pedagógusok tanuláskorán?

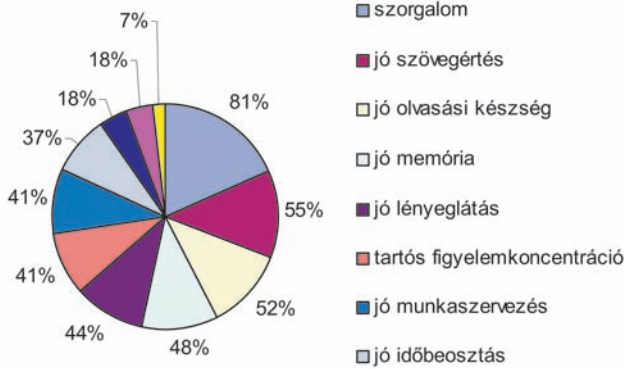
A tanulási gyengeségek esetében egyértelmű a helyzet, mert egy értéke kimagaslik a tizenegyéből. A pedagógusoknál előforduló két leggyakoribb gyengeség: szorongás a számonkéréseken (63%, 17 említés), és rossz időbeosztás (18%, 41 említés). (12. ábra)

A számonkéréseken való szorongás, a szégyenérzet a szakirodalom szerint is (Koltai, 2003) különösen jellemző a felnőttekre, mert a vizsgákon úgy érzik, hogy megszegyenülhetnek, sokukat ez tartja vissza a felnőttkori tanulástól.

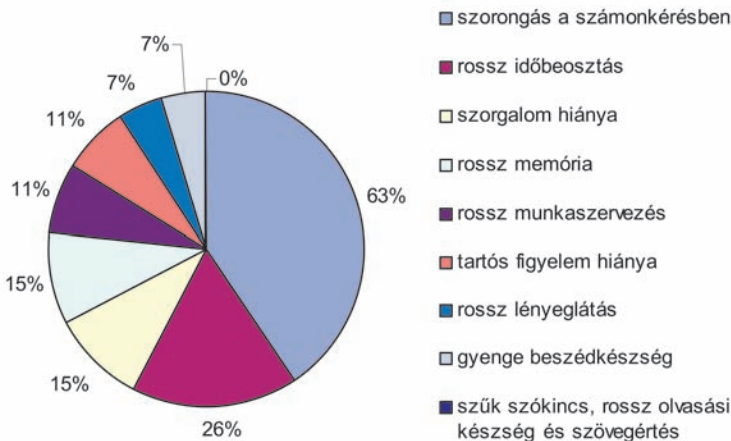
IV. Összegzés – igazolt és nem igazolt hipotézisek:

A tanulók iskolai motivációja több tényező kölcsönhatásának az eredője. Az elvárások teljesíthetősége, a sikernek vagy kudarcnak az élménye, a kíváncsiság felébreszthetősége, a szorongás szintje, a tanár dicsérete vagy bírálata mind fontos szerepet játszik abban, ahogyan a tanuló teljesít. Vizsgálatunkban ezek a motívumok jól igazolhatóan jelen vannak.

Vizsgálatunk bizonyította, hogy a felnőttek tanulását nagymértékben nehezítik a külső tényezők (munkahelyi és családi kötelezettségek).

11. ábra
Erősségek

12. ábra
Gyengeségek

A kérdőívek nem igazolták a pedagógusok egzisztenciális motívumokra visszavezethető tanulását. Az érdeklődés és szakmai megújulás motívuma volt a legerősebb.

Irodalom

- [1] Kispálné Horváth Mária: A felnőttek tanulási jellemzői II. *Új Pedagógiai Szemle*, 2007. szeptember
- [2] Koltai Dénes (2003): *A felnőttképzés elméleti, gazdasági és területi problémái*. Pécs: PTE TTK FEEK
- [3] Nagy Mária: *Pedagógusok, továbbképzéseken* <http://www.oki.hu/cikk.php?kod=Valaszol-Nagy-pedagogusok.html>
- [4] Nagy Mária: *Pedagógusok a továbbképzésekről. Pedagógusképzés* 2005. 4. szám, 15–53.
- [5] Szitó Imre (1987): *A tanulási stratégiák fejlesztése. Iskolapszichológiai füzetek*, 2. sz. ELTE
- [6] Tóth László: *A tanulók motivációs sajátosságai és az iskolai teljesítmény*. http://mek.niif.hu/04600/04669/html/balogh_pedpszich0024/balogh_pedpszich0024.html

FIGYELMÜNKBE AJÁNLOM!

Hajduné Tölgyesi Livia – Kriston-Bordi Zsuzsanna

Útravaló – Erkölcstan első osztályosoknak

A nemzeti köznevelésről szóló törvény rendelkezései szerint a 2013–14. tanévtől kezdve az általános iskola 1–8. évfolyamán megjelent az erkölcstan tantárgy, melynek oktatása tanórai keretben történik, megengedve a választást e tantárgy és az egyházak által biztosított hit- és erkölcstan között. Az általános iskolák 1. és 5. osztályában felmenő rendszerrel induló tantárgy sok vihart kavart szakmai és szülői körökben, de bárhogyan is van: 2013 szeptembere óta minden most iskolába lépő gyermek számára elkezdődtek a választott formának megfelelő órák. A tantárgy tanítása, a témakörök feldolgozása tagadhatatlanul új, speciális feladat elé állítja a tanítókat, de egy pillanatra sem feledkezhetünk meg arról, hogy az erkölcsi nevelés nem idegen a pedagógusok számára, munkájuk minden momentumában ott volt eddig is: a hétköznapi rutinjában az órák alatt és a szünetekben, vagy a személyes példaadásukban. Az erkölcstanóra most mégis új lehetőségeket teremt például a beszélgetésre, ami különösen nagy értékkel bír napjainkban, amikor erre sokan alig szakítanak időt. A beszélgetések

fejlesztik a gondolkodást, bővítik a szókinccset, javítják a toleranciát, segítik egymás elfogadását, és nem utolsósorban módot adnak arra, hogy a hallottak alapján hétköznapi élethelyzetekben a tanulók könnyebben hozzanak majd döntéseket.

Az erkölcstanóra feladata az értékadó magartás-normák megismerésének elősegítése és az önálló gondolkodásra nevelés. Az, hogy mit tekintünk értéknek, szorosan összefügg azzal, hogy miként érzünk önmagunkkal kapcsolatban, és hogy mit gondolunk önmagunkról. Éppen ezért az értékekkel kapcsolatos látásmód fejlesztését az önmagunkról való vélekedés alakításával, a megfelelő önismeret megalapozásával kell kezdenünk. Az erkölcstanórai beszélgetések segítenek választ találni a kérdésekre, hogy ki vagyok, és hol van a helyem a családban, az engem körülvevő szűkebb és tágabb világban. A tananyag előírt tartalma a hétköznapi életből merített és oda visszacsatolható tapasztalatokra épül, a személyes élményekre, nem elméleti jellegű ismeretekre, a tanulóakra a tanulási folyamat aktív – gondolkodó, kérde-

ző, mérlegelő, próbálkozó, vitatkozó és útkereső – résztvevőiként tekint.

A kerettanterv tartalmazza azokat a kérdéseket, melyekről beszélgetve megvalósíthatóan látszik a tantárgy tanításának célja: az erkölcsi nevelés legyen életszerű, készítsen fel az értékkonfliktusok megoldására, segítsen választ találni a tanulók erkölcsi és életvezetési problémáira.

A kerettanterv kétéves szakaszokban határozza meg a fő tematikai egységeket. Az 1–2. osztály számára javasolt témakörök és óraszámok:

1.	Az én világom	11 óra
2.	Társaim – Ők és én	12 óra
3.	Közvetlen közösségeim – A család és a gyerekek	18 óra
4.	Tágabb közösségeim – A lakóhelyi közösség	12 óra
5.	A környező világ	12 óra

A két évre meghatározott témakörök legcélsezerűbb felosztása az egyes részekre szánt óraszámok megfelelése, így minden témát újra előveszünk a magasabb évfolyamon, biztosítva ezzel a feldolgozáshoz szükséges bővülő ismereteket, a gondolkodás fejlődésének kihasználását is.

Ahhoz, hogy egy új tantárgyat a kívánalmaknak megfelelően tanítani lehessen, olyan **tankönyvre** van szükség, mely megkönnyíti a pedagógusok és a tanulók munkáját, és lehetővé teszi a feldolgozásra szánt témakörök módszeres megismerését. Ezeket figyelembe véve készítettük az Útravaló – Erkölcsan tankönyvcsalád első osztályosoknak szóló kötetét.

Az iskolába kerülő gyermekek erkölcsi szempontból nem tekinthetők „tisztá lapnak”, családi közösségi tapasztalatokkal rendelkeznek, ezért a kötet épít a tanulók előzetes tapasztalataira és ismereteire, azokra alapozva indítja a beszélgetéseket. A feldolgozás pedagógiai módszereire és tevékenységeire jellemző az élményszerűség, a cselekvő tanulói részvétel, a beszélgetések mellett fontos szerepet kapnak a szituációs és szerepjátékok, a szabályjátékok.

A tankönyv számos ismeretet közvetít, felépítése azonban nem elsősorban ismeret-, hanem

sokkal inkább érték- és fejlesztésközpontú. A fejlesztés célja a magatartást meghatározó erkölcsi kategóriák jelentéstartalmának évről évre való gazdagítása, az életkornak megfelelő szinten való megtapasztalása, tudatosítása, rendezése. Az egyes fejezeteket a kerettantervben megadott ismeretek és fejlesztési követelmények alapján, a korosztálynak megfelelő előzetes tudás és az évfolyam többi tantárgyának témaköreit figyelembe vevő kapcsolódási pontok szerint állítottuk össze. A tankönyv feladatmennyisége arányos a tanulók befogadó készségével és a rendelkezésre álló idővel. Az egyes leckék címét ismert gyermekdalok, mondókák, mesék egy-egy sora, esetenként egy szólás vagy közmondás adja. Ezek felidézése, előadása, megmagyarázása megfelelő ráhangolást adhat a témára.

Az órákra tervezett feladat- és beszélgetéssorok alapján egy tanórát 4–6, egyenként 8–10 perces egységre bonthatunk. Ez megfelel annak az időnek, ameddig az adott korosztályhoz tartozó tanulók egy témára képesek koncentrálni. Természetesen, ha egy-egy téma nagyobb érdeklődést vált ki vagy komolyabb beszélgetés alakul ki a kérdések kapcsán, az időt az adott tanulócsoporthoz igényeinek megfelelően alakíthatjuk. A feladatok tankönyvi sorrendjét a feldolgozás javasolt menete határozta meg, a kisebb egységek egymásra épülnek, így célszerű azt követni.

Tankönyvünk az egyes anyagrészeket beszélgetésre serkentő tevékenységek, játékok, mondókák, versek, mesék segítségével dolgozza fel. A gazdag, igényes illusztrációval – Szűcs Édua grafikusművész munkáival – kiegészített feladatok megkönnyítik a tanulók számára a felvetett téma megközelítését, a gondolatok előhívását.

Mintaoldalak: <http://www.mozaik.info.hu/Homepage/Mozaportal/MPreview.php?bid=M S-1780U#preview>

Mindegyik nagy fejezethez egy történet feldolgozása tartozik, a témához kapcsolódó szövegek a tankönyv végén találhatóak, és nem az órai anyag mellett, hiszen oda való elhelyezésük nem lett volna indokolt, mivel a tanulók nem tudnak olvasni. A szövegek feldolgozása néhány, a tankönyvben is megjelenő kérdés vagy feladat megválaszolásával kezdődik, majd a kézikönyvben megtalálható kérdéssorral folytatható. A kínált szövegek esetén célunk az erkölcsi tartalom kibontása, de első osztályosokról lévén szó, az elsődleges szövegértést ellenőrző kérdések is segítik a feldolgozást.

A tankönyv mellé a tantárgyat tanítók számára **kézikönyvet** készítettünk, mely óráról órára, feladatról feladatra haladva nyújt szakmai segítséget az új tantárgy órai munkájának tervezéséhez és annak megvalósításához. Nem kész óravázlatokat kínálunk, hisz az ország különböző tájain, a különböző tanulócsoportokban az azonos témák feldolgozása sem történhet egységes módon. A bőséges anyagból azonban minden tanító a tanítványai számára ideális óramenetet állíthat össze.

Mivel az elsősök még nem tudnak olvasni, a tankönyvi feladatok csak a témákat bevezető

gondolatot, kérdést vagy utasítást tartalmaznak, amelyeket a tanítóknak kell felolvasni. A kézikönyvben helyeztük el a beszélgetések irányításához javasolt, az egyes szakaszok feldolgozásához összeállított kérdéssorokat. Hangsúlyozni szeretnénk, hogy nem lehet cél minden egyes kérdés maradéktalan megbeszélése, erre a rendelkezésre álló idő többszöröse sem lenne elegendő! Azt sem állítjuk, hogy a kézikönyvi kérdéseken kívül nem merülhet fel túlszámú más kérdés a beszélgetés során – azonban ötleteinkből merítve mindenképpen változatos módon alakíthatóak a beszélgetések.

A vizuális ingerekben gazdag kor, amelyben élünk, erősen hat a gyermekekre, de megfelelően megválasztott szemléltetéssel, képek, rajzok megjelenítésével, vagy éppen a tanulók rajzoltatásával, esetleg az általuk gyűjtött képek rendezésével segítséget nyújthatunk a tapasztalatok felidézésében és a gondolatmenet elindításában. A hagyományos és bőséges táblai szemléltetés mellett, amennyiben az iskola lehetőségei adottak, élvezetesebbé, színesebbé tehetjük az egyes órákat az interaktív tábla vagy számítógéppel vezérelt projektoros kivetítés használatával. A kézikönyv minden lecke feldolgozása során javaslatokat tartalmaz a szemléltetés, a digitális tartalom alkalmazására is.

A Mozaik Kiadó digitális oktatási rendszerének keretében a **tankönyv interaktív változata** elérhető a mozaBook ingyenes anyagai között, mely a kiadványt használók számára hozzáférhető, és a keretprogrammal együtt ingyenesen letölthető a kiadó honlapjáról. <http://www.mozaik.info.hu/Homepage/Mozaportal/MPdigitalis.php?op=mozabook>

Az interaktív tankönyv lehetőséget nyújt a képek, szövegrészek kiemelésére, hogy azok jól láthatóan jelenjenek meg a gyerekek előtt, ez 1. osztályban különösen nagy jelentőséggel bír. Mód nyílik a programba épített különböző **interaktív táblai lehetőségek és eszközök** használatára, pl. médiatár (ahol megtalálható a kiadó által kínált képek, hangok, videók és animációk gyűjteménye), galéria (digitális formában megjelenő applikációs képek különböző témakörökhez), feladatkészítő, szókereső, dobókocka stb. Előzetes felkészülésünk során kiegészíthetjük a digitális tankönyvet terveinknek megfelelő képekkel, feladatokkal, előre elkészíthetjük a táblára szánt anyagokat a keretprogram kínálta **digitális füzetbe**. Az így elkészített összeállítások megkönnyítik és meggyorsítják az órai munkánkat, és a hagyományos táblaképpel ellentétben maradandóak, azokra a későbbiek során bármikor visszatérhetünk. Azok a feladatok, melyeket a könyvbe rajzolva, színezve kellene elvégezni, a tartósnak szánt tankönyvben nem tudjuk megoldatni a gyerekekkel, de az interaktív anyag kínálta lehetőségek segítségével ez is megvalósítható.

A tananyag kiegészült a Kiadó által kínált extra tartalmakkal is: videó, képgyűjtemények, animációk teszik szemléletesebbé a leckéket. A napi munka segítésére a keretprogram **Megjelenítés** menüpontjában a **Szerkesztett rétegek bekapcsolásával** további kiegészítések válnak elérhetővé. Az így megjelenített anyagban a kézikönyv interaktív tartalmakra tett javaslatainak megfelelő kiegészítések találhatóak meg: képek, játékleírások, javasolt versek, mesék, videók, weblinkek.

A tankönyv elérhető a mozaWeben is (www.mozaweb.hu), ahol egyénileg regisztrálható a hátsó, belső borítón található kóddal, így

a tanulók otthon is hozzáférnek a digitális tankönyvhöz és annak interaktív kiegészítéseihez, valamint a szülők is láthatják a 21. századi oktatás motiváló lehetőségeit.

A kézikönyv tartalmazza azoknak a **játékoknak** a részletes leírását is, melyek a tankönyvi feladatokban szerepelnek, vagy melyeket a témák feldolgozásához javasolunk. A játékok szerepe kiemelkedő, ezért fontos, hogy ezeket a tanítók ne ugorják át, hanem játszószák el, valósítsák meg a gyerekekkel! A játék a gyermekek mindennapjainak alapvető része. Számukra bármilyen tevékenység lehet játék, bármely élmény válhat a játék kiindulópontjává. A játék fejleszti a gondolkodást, az ismeretek rendszerezését, és segíti a szimbólumalkotás kialakulását. Játék közben a gyermek tanul, az így szerzett tapasztalatai mélyen bevésődnek. A játék során optimális körülmények között az erkölcstan szempontjából fontos módon:

- fejlődik a megismerő tevékenység, bővül a valóságról alkotott képzet,
- alakul a norma-, szokás- és szabályismeret,
- fejlődik az együttműködés, a bizalom.

A játszó gyermek

- a korábban megfigyelt szerepeket utánzással valósítja meg,
- segít másokat, elfogadja mások segítségét,
- megtanulja elviselni a sikert és a kudarcot,
- a játék során alkotó tevékenységet folytat,
- fantáziavilága megjelenítésével fejlődik a kreativitása.

A tanítás megtervezéséhez az éves anyagot összefogó **részletes tanmenetet** készítettünk, mely tartalmazza az egyes órák anyaga mellett a fejlesztendő készségterületeket, kompetenciákat, a javasolt munkaformákat és szemléltetést, valamint a más tantárgyakkal megtalálható kapcsolódási pontokat is.

A tanmenet megtalálható a tanítói kézikönyvben, és elektronikus formában is hozzáférhető a Mozaik Kiadó honlapján:

<http://www.mozaik.info.hu/Homepage/Mozaportal/MPgetfile.php?fid=290>